

ÖZEL ADLAR TÜRKÇE SÖZLÜK’TE YER ALMALI MIDIR?

SHOULD PROPER NAMES BE INCLUDED IN THE TURKISH DICTIONARY?

Levent KURGUN^{*}

Öz

Çalışmada “özel adlar Türkçe Sözlük’te yer almalı mıdır?” sorusu tartışılmıştır. Bunun için Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*’ün 11. baskısı esas alınmıştır. *Türkçe Sözlük*’te tarama yoluyla yapılan tespite göre 2.028 özel ad bulunmaktadır. Sözlükteki özel adlar, madde başı olmaları ve açıklamaları temelinde örnekleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Değerlendirmeden elde edilen sonuca göre, *Türkçe Sözlük*, içinde yer alan 2.028 özel adın hem durumları hem de bunlarla ilgili olarak verilen bilgiler bakımından, bir düzensizlik içindedir. Bu düzensizlik, özel adların sözlüğe değil ansiklopediye yerleştirilmesiyle ortadan kaldırılabılır. Çünkü sözlükler, madde başı olarak alınan sözcüklerin anlamlarını – tanımlarını-, ansiklopediler ise sözcüklerin işaret ettiği nesnelere açıklamaları verir. Bu bakımdan kullanıcı sözlükte “x (sözcük) ne anlama gelir?”, ansiklopedide ise “x (şey) nedir?” sorularının cevaplarını arar. Buna göre özel adlar ve işaret ettikleri için bilgi sahibi olmak isteyen kullanıcı, “sözcük”lerin tanımlandığı sözlük yerine “şeyler”in açıklandığı ansiklopediye yönlendirilmelidir. Böylece kullanıcı, özel ad ve işaret ettiği şey hakkında tatminkar bilgiye ulaşabilir.

Anahtar Kelimeler: Özel adlar, *Türkçe Sözlük*, sözlük, sözlükçülük, ansiklopedi

Abstract

This study questions whether proper names should be included in the Turkish Dictionary or not. For this purpose, the article employs the eleventh edition of the Turkish Dictionary, prepared by the Turkish Language Institution as a basis. There are 2028 proper names determined by scanning the Turkish Dictionary. The proper names in the dictionary were evaluated together with their examples on the basis of their headings and explanations. According to this evaluation, the Turkish Dictionary is in confusion in terms of the status of the 2028 proper names and the information given about them. This confusion can be eliminated by placing proper names in the encyclopaedia instead of the dictionary. While dictionaries give meanings – definitions – of the words taken as per item, encyclopaedias give explanations of the objects that the words point to. In this regard, the user may seek answers to their questions “What does x (word) mean?” in the dictionary, and “What is x (thing)?” in the encyclopaedia. Thus, a user who wants to have information about proper names can be directed to an encyclopaedia where “things” are explained instead of a dictionary where “words” are defined. By doing so, users can reach satisfactory information about a proper name and what it points to.

Keywords: Proper names, *Turkish Dictionary*, dictionary, lexicography, encyclopaedia

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli / Türkiye, medele@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3448-8193

Giriş

Gezginlere, tüccarlara yardımcı olmak amacıyla hazırlanan ve sözcük listesi biçimindeki ilk sözlüklerden¹ günümüze sözlük anlayışı oldukça değişmiştir. Bugün için tek dilli ve iki veyahut daha fazla dilli sözlüklerin, farklı türlerde kullanıcıya sunulduğu görülmektedir. Ancak hangi dilde olursa olsun, karşılığı *sözlük* olan terimin daha çok *tek dilli* ve *o dili konuşana yönelik* sözlüğü çağrıştırdığı açıktır. Türkiye Türkçesinde de “sözlük”ün büyük oranda adı “Türkçe Sözlük” olan eserleri karşıladığı düşünülmektedir. Bu çalışmada da *sözlük*, Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu *Türkçe Sözlük* için kullanılmıştır.

Türkçe Sözlük, 1945 yılındaki ilk baskısından bu yana, hem Türkiye'deki hem de Dünya'daki gelişmeler/değişmeler doğrultusunda sözcük sayısını artırarak, yeni kavramlar ve bilgilerle kullanıcının ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Neticede 1945'teki 25.574 madde başından oluşan sözlükten, 2011'deki 77.005 madde başından oluşan sözlüğe erişilmiştir. Ancak madde başındaki artış takdir edilmekle beraber, sözcük seçimi bakımından *Türkçe Sözlük*'ün eleştirilmesinin önüne geçememiştir. Sözlükte madde başı olarak yer alacak sözcüklerin seçimi hususunda yapılan eleştirilerin bazıları, 1945 baskısından 2011 baskısına kadar farklı sayılarla ve bilgilerle yer alan özel adlar üzerinedir.

Görülebildiği kadarıyla, *Türkçe Sözlük*'te, özel adlar ve bunlarla ilgili açıklamalarda bir düzensizlik vardır. Bu durum, modern anlamda ortaya çıkışından bu yana sözcük seçiminde bazı genelgeçer kurallar belirleyen sözlükçülük açısından sözlüğün yapısında ve kullanımında bazı kusurlar meydana getirmektedir. Sorunun başlangıcı, özel adların seçimi ve bunlarla ilgili verilen bilgiler gibi görünmektedir.

Çalışma, özel adların bir sözlükte yer alıp almaması hususunun tartışılmasından sonra “*Özel adlar Türkçe Sözlük'te yer almalı mıdır*” sorusunun cevabını bulma amacı taşımaktadır.

Bunun için Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'ün 2011'deki 11. baskısı, çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Buna göre, sözlükte bulunan 2.028 özel ad tarama yoluyla belirlenmiş², bunlar kişi adları, yer adları, gök cisimlerinin adları, masal kahramanlarının adları, dil adları, boy adları, millet adları gibi gruplara bölünerek *sorun* teşkil eden hususlar gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde sözlükçülük açısından özel adların nasıl değerlendirildiğine dair bir durum tespiti yapıldıktan sonra *Türkçe Sözlük*'te yer alan özel adlardan örnekler verilerek sorun açıklanmaya çalışılmış, daha sonra bunlarla ilgili değerlendirmeler ve öneriler aktarılmıştır.

1 Şükrü H. Akalın, “Sözlüğün Tarihi”, *Türk Dili*, XCVIII/699, (2010), s. 270.

2 Her ne kadar dikkat edildiye de *Arami*, *Beylikdüzü* gibi, *özel ad* (öz. a.) olarak belirtilmemiş madde başlarının atlanmış olma ihtimalini göz ardı etmemek gerekir.

1. Durum ve Tespitler

Hiçbir sözlük, kullanıcıyı memnun edecek düzeyde değildir. Bu yüzden sözlükler *eksik* ve *devam eden çalışmalar*dır. Kullanıcıların isteyebileceği her şeyi içermeyeceği için, hiçbir sözlüğe de hazırladığı eserin *mükemmel* olduğunu iddia etmez.³ *Urra Hubullu*'dan⁴ günümüze kadar hazırlanan sözlüklerin ortak noktası, kullanıcıya *bilgi* aktarmaktır. Bu aktarım, sözlüğe alınan/alınacak dil unsurlarının hem niteliği hem de niceliği ile ilgilidir ki binlerce yıldan beri süregelen *sözlük yapımı*nda sözlüğe hangi dil unsurlarının konacağı hususu, çözümlenmesi gereken en önemli mesele olmuş gibi görünmektedir. Günümüzde dahi bununla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Diğer önemli husus ise sözlüğü kimin kullanacağı yani kullanıcı profili meselesidir. Sözlükçülükte *mükemmel* ya da *mükemmele yakın* sözlük tabirinin aslında birbirine sıkı sıkıya bağlı olan bu ikisini çözüme kavuşturmuş olanlar için sarf edilebileceğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra şunu da belirtmek gerekir ki sözlüğe alınacak unsurlar, bir bakıma sözlüğün türünü de tayin eder. Sözlük türlerinden en bilineni, yani *genel sözlükler* için sınırları belirlemek, tematik sözlüklere, iki dilli (veya daha fazla dilli) sözlüklere göre biraz daha karışık görünmektedir. Çünkü genel sözlük, yaş, eğitim düzeyi, dil hakimiyeti vb. birbirlerinden farklı olan bütün kullanıcılar için hazırlanır.

Bir dilin konuşurlarını, dolayısıyla kullanıcılarını mümkün olduğunca en geniş bir biçimde kapsayacak olan bir sözlük, farklı alanlardan sözcükleri bir araya getirir. Sözcük seçimindeki kısıtlar, konu gereği, bir yana bırakılacak olursa, bir sözlükte yer alacak olan madde başları temel olarak iki kola ayrılabilir. Bunlar Atkins ve Rundell'e göre, sözcük türü, leksik yapısı gibi bilgileriyle *cins adları* ve yerlerin, kişilerin (ve diğer nesnelere) *özel adları*dır.⁵ Ancak en çok hangi sözcüklerin arandığını belirlemeye yönelik tek dilli sözlükler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, kullanıcıların %38'inin özel ad için sözlüklere hiç bakmadığı bilgisine dayanarak⁶ bu ayrımın ne derecede doğru olduğu ile ilgili ayrı bir tartışma yapılabilir. Bu yaklaşım, cins adları ile özel adları anlamlı unsurlar olmak bakımından bir tutmaktadır. Fakat *sözlükte madde başı olarak yer alacak anlamlı*⁷ unsurlar biçiminde tanımlanan her bir sözlük birimi, bir dilin söz varlığını oluşturduğuna göre, özel adlar, *dilin söz varlığı içinde bulunan anlamlı dil unsurları mıdır?* sorusunu da sormak gerekir.

Özel adların durumu, bu noktada tartışmalıdır ve halen tartışılmaktadır. Özel adların, dilde kullanılan diğer unsurlardan – cins adlarından – farklı bir konumda tutulduğu, çok eski devirlerden beri bilinmektedir.⁸ Cins adı ve özel ad ile ilgili tanımlar, bugün kabul

3 B. T. Sue Atkins – Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford University Press, Newyork 2008, s. 2.

4 Sümerce Akadca olarak hazırlanmış ilk sözlük. Bk. Şükrü H. Akalın, "Sözlüğün Tarihi", s. 270.

5 B. T. Sue Atkins – Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, s. 178.

6 Bo Svensén, *Practical Lexicography*, Oxford University Press, Newyork 1993, s. 15.

7 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 11. bs., TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 2157.

8 Bilindiği kadarıyla, *cins adı* ile *özel ad* arasındaki ayrım, ilk olarak Atina'daki Stoacı Felsefe Okulu mensupları tarafından belirlenmiştir. Stoacı diyalektiğin kurucusu Hrisippos dil konusunu gösterenler ve gösterilenler olarak sınırlandırdıktan sonra bunun üzerinde çok ince tetkikler yapılmıştır [Faruk Z. Perek, *Eski Çağda Dilbilgisi Araştırmaları (Gramerin Doğuşu)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1961, s. 33.]. Özel adın ilk defa tanımlanması, bu tetkikler sonucu ortaya çıkmış (Benson Mates, *Stoic Logic*, University of California Press, Los Angeles 1961, s. 17; F. H. Sandbach, *The Stoics*, Bristol Classical Press, Hackett Publishing Company, Indianapolis

edildiği gibidir.⁹ Bununla birlikte, özel ad ile cins adının arasındaki ayrımın yalnızca *özellik* ve *genellikten* ibaret olmadığı da açıktır. Özel adın yapı malzemesinin büyük oranda sözlük birimlerinden oluşması, yani cins adlarına dayanması, bunları her ne kadar birbirlerine yaklaştırırsa da *anlam* hususu, bu unsurları ayırtırmaktadır. Bugün, *anlam* farklı alanlarda farklı değerlendirilmektedir. Bilhassa özel adların anlamlı unsurlar olup olmadıkları çeşitli mecralarda tartışılmaktadır.¹⁰

İster *anlamlı* isterse de *anlamsız* unsurlar olsun, bugün Batı'da özel adların sözlüklere alınması konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı sözlükçüler hazırladıkları ya da hazırlamakta oldukları sözlüklerde özel adlara yer verdiklerini bazıları da vermediklerini belirtmişlerdir ki tavırlarının sebepleri hususunda da belli kıstaslar bulunmamaktadır.¹¹ Higgins bu durumu *gelişigüzelik* ya da *plansızlık* olarak tanımlar.¹² Aslında konu, özel adların birer sözlük maddesi mi yoksa ansiklopedi maddesi mi oldukları ile ilgilidir. Bu da meseleyi doğrudan yine *anlama* bağlamaktadır.

Kullanıcının kendi bilgi dünyasındaki boşluğu doldurmak için kullandığı veri tabanları olmaları hasebiyle, aynı amaç doğrultusunda hazırlanmış kaynaklar¹³ olan sözlük ve ansiklopedi, sundukları bilginin türü nedeniyle birbirlerinden farklıdır. Landau bu farkı, "dictionaries are about words, encyclopedias are about things [sözlükler sözcüklerle, ansiklopediler şeylerle ilgilidir]" vecizesi ile ifade eder.¹⁴ Dolayısıyla sözlük *x* (sözcük) ne *anlama* gelir? sorusunun cevabını kullanıcıya sunarken, ansiklopedi *x* (şey) nedir?¹⁵ sorusunun cevabı ile ilgilenenlere yönelik bilgiler verir. Swanepoel de sözlüklerle ansiklopediler arasındaki farkları, madde başı olarak seçilen sözcüklerin durumları, madde başlarıyla ilgili bilgiler ve ansiklopedilerin,

1989, s. 100), Hrisippos ve Babilli Diyojen, *onoma* terimi ile özel adları işaret ederek, onları *prosigoria* ile ifade edilen cins adlarından ayırmıştır.

- 9 Perek, *Eski Çağda Dilbilgisi Araştırmaları (Gramerin Doğuşu)*, s. 34. Örneğin Dionysios Thrax'ın *Tékhnē grammatiké/ Τέχνη γραμματική adlı* eserinde cins adı ve özel ad şöyle açıklanır: *cins adı anthrōpos (insan) ve hippos (at) gibi, özel ad da Sōkratēs/Σωκράτης gibidir...* Özel ad, Homeros, Sōkratēs gibi bireysel bir varlığı gösteren addır. Cins adı anthrōpos (insan) ve hippos (at) gibi genel bir varlığı gösteren addır (Dionysios Thrax, *Gramer Sanatı*, çev. Eyüp Çoraklı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 31, 32, 39. Ayrıca bk. Thomas Davidson, *The Grammar Of Dionysios Thrax*, St. Louis 1874, s. 8, 10).
- 10 Özellikle mantıkçılar ve dilciler "anlam" konusuna farklı bakış açıları getirmişlerdir. İlk çağlardan bu yana süren tartışmalar bir yana bırakılacak olursa, günümüzde özel adlar ile ilgili olarak, hem mantıkçılar hem de dilciler tarafından çeşitli teoriler geliştirilmiştir: *Traditional theory, descriptive theory vb.* (Teoriler için şu kaynaklara bakılabilir: Alan Gardiner, *The Theory Of Proper Names*, Oxford University Press, Newyork-Toronto 1957; Farhang Zabeeh, *What Is In A Name?*, Martinus Nijhoff, Lahey 1968, s. 9-49; Willy van Langendonck, *Theory and Typology of Proper Names*, Mouton de Gruyter, Berlin 2007, s. 24 ve devamı).
- 11 Ferdi Bozkurt, *Genel Sözcükler İçin Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2016, s. 18-19.
- 12 Worth J. Higgins, "Proper Names Exclusive of Biography and Geography": Maintaining a Lexicographic Tradition", *American Speech*, 72/4, (1997), s. 382.
- 13 Bo Svensén, *Practical Lexicography*, s. 2.
- 14 Sidney I. Landau, *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Scribner, New York 1984, s. 6.
- 15 Bo Svensén, *Practical Lexicography*, s. 2.

kullanıcının ayrıntılı bilgilere ulaşabileceği özel adları içermesi olarak görür.¹⁶ Şunu da eklemek gerekir ki içerdikleri ansiklopedik bilgiye göre farklı tipte sözlükler vardır:

- (a) saf dilbilimsel sözlük [dil sözlüğü];
- (b) kısmen ansiklopedik bilgi içeren sözlük;
- (c) “sözde (so-called)” ansiklopedik sözlük;
- (d) ansiklopedi (“uzman [specialist]” sözlük).

Bunlar arasındaki sınırlar keskin değildir ve karışık tipler (b ve c) daha yaygındır. (b)’de *sözcükler* normal bir sözlükte olduğu haliyle yer alırken, *özel adlar* bir ansiklopedi gibi ele alınır...¹⁷

Sözlük ve sözlükçülük ile ilgili yapılan çalışmalarda bir kıyas noktası olduğu görülen *Oxford İngilizce Sözlüğü*’nün ağ sayfasında “İngilizce sözlüklerin kişilerin, kuruluşların veya yerlerin adları için maddeler içermemeye meyilli oldukları”¹⁸ ifade edilse de sözlüklerde özel adların bulunması gerektiğini düşünenlerin sayısı hiç de az değildir.

Zgusta, özel adın anlamının olup olmamasına fazlaca değinmeden, kullanıcının bir sözlükte kısa ansiklopedik bilgilerle de olsa, özel adları görmek istediğini belirtir.¹⁹ Svensén de “özel adların anlamlarının olmamasının, onların sözlüklerde yer almamasını gerektirmeyeceğini”, bunun yanı sıra özel adı sözlüğe almak için en önemli gerekçenin “özel adın sözlükselleşmesi” olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Ancak bu durumda zaten özel addan bahsedilemeyeceği de ortadadır. Özel adların sözlüklerde kesinlikle yer alması gerektiğini düşünen Muwfene, bunu gerekçelendirirken, “özel adlar dilbilimsel işaretler midir?” sorusuna cevaben özel adların da birer dilbilimsel işaret olduğunu vurgular. Ona göre, bu durumları ve telaffuz, vurgu, yazım vb. gibi özelliklerinin cins adlarıyla ortak olması dolayısıyla, özel adlar sözlüklerde yer almalıdır.²¹ Urdang da aşağı yukarı aynı düşüncüyü paylaşır.²²

Marconi de Muwfene’nin yazısıyla aynı başlığı taşıyan makalesinde²³, özel adların neden sözlüklerde yer alması ya da almaması gerektiği üzerinde durmaktan ziyade, ne zaman ve neden sözlüklere alındıkları veya çıkarıldıklarını tarihi süreç içinde belirtmeye çalışır.²⁴ Neticede

16 Piet Swanepoel, “Dictionary Typologies: A Pragmatic Approach”, *Practical Guide to Lexicography*, ed. Piet van Sterkenburg, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2003, s. 49.

17 Annette Klosa, “Illustrations In Dictionaries; Encyclopaedic and Cultural Information In Dictionaries”, *The Oxford Handbook of Lexicography*, ed. Philip Durkin, Oxford University Press, Croydon 2016, s. 524.

18 Oxford English Dictionary, “Place Names in the Oxford English Dictionary”, <https://public.oed.com/blog/place-names-in-the-oxford-english-dictionary> [Erişim tarihi: 11.06.2021].

19 Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*, Mouton, Lahey-Paris 1971, s. 117.

20 Bo Svensén, *Practical Lexicography*, s. 51.

21 Salikoko S. Muwfene, “Dictionaries and Proper Names”, *International Journal of Lexicography*, I/3, (1988), s. 279.

22 Laurence Urdang, “The Uncommon Use of Proper Names”, *International Journal of Lexicography*, IX/1, (1996), s. 30-34.

23 Diego Marconi, “Dictionaries and Proper Names”, *History of Philosophy Quarterly*, VII/1, (1990), s. 77-92.

24 Bunun için, en eskisi 2. yüzyıla, en yenisi ise 19. yüzyılın sonlarına ait 170 sözlüğü inceleyen Marconi, 1700 yılından önceki sözlüklerin %77’sinde, 1700’den sonraki sözlüklerin ise %37’sinde özel adların bulunduğunu tespit etmiştir (s. 88).

özel adların sözlüklerdeki durumunun “anlam” ile ilgili olduğunu, 17. yüzyılın sonuna kadar sözlükçülerin “anlam vermek” ile ilgilenmedikleri için sözlüklerde özel adların yer aldığını söyler. Daha sonraki dönemlerde ise, kullanıcının taleplerinin ön plana çıktığı, sözlükçülerin bu talepler doğrultusunda özel adların durumlarını değerlendirdikleri ifade edilebilir.²⁵

Bunlara karşılık, özel adların sözlüklerde değil, ansiklopedilerde yer alması gerektiğini düşünenlerin dayanak noktası, özel adların anlamlarının değil, yalnızca göndergelerinin olduğu²⁶ fikridir. Dolayısıyla dile ait unsurlara (sözcüklere) dair bilgi veren sözlükler yerine dünyaya (şeylere) dair bilgi veren ansiklopediler, özel adların asıl yeri olmalıdır. Sözlüğü “aramadığımızı bulabileceğimiz, aradığımızı ise bulamadığımız bir çalışma”²⁷ olarak tanımlayan Rey-Debove'nin özel adları ansiklopedilerin malzemesi olarak görmesinin sebebi budur. Aksan da “iyi, başarılı, okuyucuya gerçekten yararlı olan sözlüklerde özel adların söz varlığına katılmayacağı” düşüncesindedir.²⁸

Görüldüğü kadarıyla, sözlüksel anlamları olmadığı için dahil edilmemesi düşüncesi hakim olsa da çeşitli gerekçelerle, genel sözlüklerde özel adlara yer verilmiştir. Bunda yukarıda da değinildiği üzere belli bir kıstas olmamakla birlikte, “Özel adların seçimli de olsa bir sözlüğe alınması, tamamen dışarıda bırakılmasına göre daha çok tercih edilen bir yoldur.”²⁹ Dash bununla ilgili olarak, bir dili konuşan topluluğun tarihinde ve kültüründe yer edinmiş kişilerin, kahramanların vb. adlarının alınmasını önerir.³⁰ Ancak bunların seçimi çok hassastır. Hangi özel adın sözlüğe alınacağı, hangisinin dışarıda bırakılacağı ayrıca bir sorundur. Bunun dışında, özel adlarla ilgili verilecek bilginin niceliği ve niteliği de önemlidir.

2. Türkçe Sözlük'te Madde Başı Olarak Bulunan Özel Adlar

Yukarıdakilere dayanarak, Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında hazırlanan *Türkçe Sözlük*'ün “özel adlar” manzarasını gözden geçirmek, sözlüğün, kullanıcıyı memnun edip etmediğini belirlemek açısından yararlı olabilir.

Türkçe Sözlük, ilk hazırlandığı tarihten bu yana, hangi baskısı olursa olsun, eleştirilmiştir. Bugüne kadar, hazırlayan komisyonlardan, sözlüğün düzenine; madde başı olarak seçilen unsurlardan, madde başları için verilen bilgiye kadar birçok yönü ile eleştiriye uğramıştır. Eleştiri bir sözlük için son derece doğal görünmektedir ki başta da belirtildiği üzere, kullanıcılarını her yönüyle memnun edecek bir sözlüğün henüz hazırlanmadığı düşünülmektedir. Yapılan eleştirilerin ortak noktasının *sözlüğü daha tekmil hale getirmek* olduğuna şüphe yoktur. Ancak dünyadaki diğer sözlükler gibi, *Türkçe Sözlük* de henüz *mükemmel* değildir.

25 Marconi, “Dictionaries and Proper Names”, s. 79 ve devamı.

26 V. Doğan Günay, *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual, İstanbul 2007, s. 44.

27 Josette Rey-Debove, *Étude Linguistique Et Sémiotique Des Dictionnaires Français Contemporains*, Mouton, Lahey 1971, s. 39.

28 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim 3*, TDK Yayınları, Ankara 1982, s. 87.

29 Higgins, ““Proper Names Exclusive of Biography and Geography”: Maintaining a Lexicographic Tradition”, s. 383.

30 Niladri Sekhar Dash, “The Art of Lexicography”, *Encyclopedia of Life Support Systems*, ed. Vesna Muhvic-Dimanovski-Lelija Sočanac, Oxford, (2007), s. 243.

Çalışmanın konusu gereği belirtilecek olursa, *Türkçe Sözlük*'te madde başı olarak ele alınan özel adların durumlarının da bazı yönleri ile kusurlu olduğu düşünülmektedir. Bu husus üzerinde daha önce Baskın tarafından yapılmış bir çalışmada sözlükteki il ve ilçe adlarının durumu değerlendirilmiş, özel adların bir bölümü ile ilgili de olsa, bazı düşünceler öne sürülmüştür.³¹ Baskın'ın çalışması, özel adların sözlüklerde yer alıp almaması sorununu değil, sözlükte bulunan il ve ilçe adları için verilen bilgiyi gözden geçirmektedir.

Türkçe Sözlük'ün sunuş yazısında bazı sayısal veriler belirtilmiştir. Buna göre sözlük, 122.423 söz varlığına sahiptir. Bunlardan 53.451'i ise *isim* olarak kayıtlıdır.³² Sözlükteki bütün madde başlarının aslında ilgili kavramların *isimleri* olduğu bir yana bırakılacak olursa, çalışmanın derlemine, bu 53.451 *isim* içinde madde başı olarak değerlendirilmiş oldukları görülen *özel adlar* oluşturmaktadır.

Türkçe Sözlük'te tespit edilebilen ve *özel ad* (öz. a.) olarak işaret edilmiş 2.028 madde başı vardır. Bunların bir kısmını il ve ilçelerimizin adları oluşturmaktadır. Geriye kalan özel adların farklı nesnelere ait oldukları görülmektedir: kişi adları, gök cisimlerinin adları³³, masal kahramanlarının adları, hayalî yerlerin adları, dil adları, boy adları, millet adları vb. Bir kısmı da özel ad niteliği taşımadığı düşünülen ancak sözlükte *özel ad* olarak işaretlenmiş adlardır.

Sözlüğün sunuş ve açıklamalar kısımlarında madde başı olarak verilen özel adların hangi kıstas ya da kıstaslar gözetilerek sözlüğe alındığına dair (iki özel ad türü hariç) bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca aynı nitelikler bulunduğu halde, bazı madde başlarının *özel ad*, bazılarının ise *ad* olarak işaretlendiği de görülmüştür.

Kişi adlarından örnek verilecek olursa, "Abbas yolcu" deyimine yer verebilmek için *Abbas* (s. 3); "Dingo'nun ahır" sözüne yer verebilmek için *Dingo* (s. 671) madde başı olarak alınmışken, "Sarı çizmeli Mehmet Ağa" sözünde geçen özel ad olarak *Mehmet* (ya da *Mehmet Ağa*) madde başı olarak sözlükte yer almamaktadır. Aynı biçimde, "Edi ile Büdü, Şakire Dudu" deyiminde geçen adlardan yalnızca *Edi* öz. a. (s. 755) madde başı olarak alınmıştır.³⁴

Yer adlarında da durum aynıdır. Aynı niteliklere sahip iki yer adından biri sözlükte madde başı olmuşken diğeri olamamıştır. Örneğin, Türkiye'nin Asya kıtasındaki parçası olan *Anadolu* madde başıdır (s. 117). Buna karşılık Avrupa kıtasındaki coğrafi parçamız olan *Trakya*, sözlükte ancak diğer sözcüklerin açıklamalarında kendisine yer bulur. Halbuki "Türkiye ile İlgili Bilgiler" başlığı altında yüzölçümü bilgisi verilirken, Türkiye, Anadolu ve Trakya olarak iki kısımda belirtilmiştir. Buna benzer biçimde, diğer özel adların durumlarında da bir standart gözlemlenememiştir.

31 Sami Baskın, "Genel Sözlüklerin Bütüncül ve Parçalı Yapılarında Özel Yer Adlarının Yeri: Türkçe Sözlük'te İl ve İlçe Adları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, (2017), s. 345-366.

32 *Türkçe Sözlük*, s. XXI. Burada *isim* olarak belirtilenlerin sözlük içinde *ad* (a.) ile işaretlendiği görülmektedir.

33 *extraterrestrial names*. Bunlar yer adı sayılmaktadır.

34 Maddelerin yazımı, sözlükte olduğu gibidir.

Muwfene, özel adların üç farklı biçimde ele alındığını belirtir:

1. Cins adı haline gelmiş veyahut bunların parçası durumunda olanlar dışında özel adları sözlüğe almamak;
2. Kısa bilgiler vermek kaydıyla özel adları sözlüğün sonunda ek halinde sunmak;
3. En meşhur özel adları sözlüğe dahil etmek.³⁵

Bir sözlük hazırlanırken, planlamanın en başında, özel adların sözlüğe dahil edilip edilmeyeceğine karar verilmesi gerektiğini belirten Atkins ve Rundell, bunda en önemli belirleyicinin “sözlüğün hangi amaçla kullanılacağını” başka bir deyişle “kullanıcı profilini” tespit etmek olduğunu ifade eder.³⁶

Bu durumda *Türkçe Sözlük*'ün hangi yolu izlediğini görmek için sözlüğe alınan özel adlar gözden geçirildiğinde, yukarıda belirtilen hususların hiçbirinin söz konusu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Muwfene'nin özel adlarla ilgili belirtmiş olduğu üç farklı anlayışın hiçbiri *Türkçe Sözlük*'e uymamaktadır. Özel adları sözlüğe dahil etmemek şeklinde ifade edilen birinci yol, *Türkçe Sözlük* için geçerli değildir, çünkü sözlük özel adlara yer vermiştir. Sözlüğün sonunda ayrı bir ek olarak özel adları vermek usulü de takip edilmemiştir. Üçüncü yol olan yaygın özel adların sözlüğe alınması hususu da *Türkçe Sözlük*'te karmaşık bir haldedir. Bu yol, hangi özel adın yaygın olduğu ve hangisinin olmadığı sorularıyla beraber gelmektedir. Aslında üzerinde halen bir fikir birliğinin bulunmadığı bu usul ile ilgili olarak sözlükte tespit edilen 2.028 özel ada bakıldığında, özel adların *keyfi* olarak seçildiğini düşündürecek örnekleri gözlemlemek mümkündür.

Bunu örneklendirmek gerekirse, *Türkçe Sözlük*'ün özel adlar bakımından şöyle bir manzarasıyla karşılaşmaktadır:

2.1. Kişi Adları

Türkçe Sözlük'te *kişi adı* olarak yirmiden fazla madde başı özel ad tespit edilmiştir. Bunların neredeyse tamamı, önceden belirtildiği gibi, geçtikleri kalıp sözleri (deyim, atasözü vb.) sözlüğe almak gayesi gütmektedir. Ancak atasözleri ve deyimlerimizde geçen bütün kişi adları sözlükte yer almamıştır:

Abbas öz. a. Ar. “*abbās* “Yola çıkacak veya ölümü yaklaşan kimse” anlamlarındaki *Abbas yolcu* deyiminde geçen bir söz (s. 3).

Agop, – *p'u* öz. a. (*agobu*) “Aptal aptal bakmak” anlamındaki *Agop'un kazı gibi bakmak* deyiminde geçen bir söz (s. 35).

Ahfeş öz. a. “Söylenen sözü anlamadan kafa sallayarak onaylamak” anlamında *Ahfeş'in keçisi gibi başını sallamak* deyiminde geçen bir söz (s. 53).

Demokles öz. a. Yun. “Her an gerçekleşebilecek tehlike” anlamındaki *Demokles'in kılıcı* deyiminde geçen bir söz (s. 622).

35 Salikoko S. Muwfene, “Dictionaries and Proper Names”, s. 269.

36 B. T. Sue Atkins – Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, s. 186, 187.

Karun öz. a. (*ka:run*) Ar. *ķārūn* “Kur’an’da kendisinden çok zengin olarak söz edilen ve bütün mal varlığı bir anda yok olan kişi” (s. 1340).³⁷

Nasrettin Hoca öz. a. “Her yanı açık olduğu hâlde yalnız bir girişi bulunan veya kilitli olan yer” anlamındaki *Nasrettin Hoca’nın türbesi gibi* deyiminde geçen bir söz (s. 1754).³⁸

Buna karşılık örneğin, “Bayağı Mehmet bayağı borkü” sözünde geçen *Mehmet*; “Benim de adım Yakup ama o kadar uzun değil” sözünde geçen *Yakup*; “Bir Köroğlu, bir Ayvaz” sözünde geçen *Köroğlu* ve *Ayvaz*; “Deli Raziye” sözündeki *Raziye*; “Düttürü Leylâ” sözündeki *Leylâ*³⁹; “Hangi keşişin öldüğünden haberi yok, ‘vay Vartan!’ (vay Vasil!) diye ağlıyor” sözündeki *Vartan* (ya da *Vasil*); “İnadım inat, adım Kel (Hacı) Murat” sözündeki *Kel (Hacı) Murat*; “Yağma Hasan’ın böreği” sözündeki *Hasan* adları sözlükte madde başı olarak yer almamaktadır. Görünen o ki benzer kalıp ifadelerde geçen kişi adlarının madde başı olabilmesi için, onların, kalıp ifadenin *ilk sözcüğü olması* özelliği aranmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki bir deyimde geçen özel adın, ister başta, ister ortada isterse de sonda olsun, deyim anlamına doğrudan sağladığı bir katkı bulunmamaktadır. Bulunsa bile, sözlükte madde başı olarak verilen özel adların *anlamları* olmadığı için, kullanıcının ilgili madde başından alabileceği bir *bilgi* mevcut değildir: *Abbas yolcu*’da olduğu gibi. Eğer sözlüğe alınması bir zorunluluksa, bu deyim için *Abbas* biçiminde bir madde başı oluşturmak yerine, deyim *yolcu* maddesinde yer alabilirdi. Bununla birlikte, *deyimler sözlüğü*nün varlık sebebinin bu tür kalıp ifadeler olduğunu da belirtmek gerekir.

Ayrıca, “*Nasrettin Hoca’nın türbesi gibi*” örneğinde olduğu gibi, kullanıcının ilgili kalıp ifadeyi anlayabilmesi için öncelikle *Nasrettin Hoca* bilgisini alması gerekir. Bu bilgi de *ansiklopedik* bilgidir fakat *Nasrettin Hoca* maddesi bu bilgiyi vermez.

Bu tür adlarla ilgili son olarak şu maddelerden bahsetmek gerekir: *Havva* (:Dinî inanışlara göre dünya üzerindeki ilk kadın, Havva Ana) ve *Havva Ana* (:Havva) maddelerinin her ikisi de *özel ad* olarak işaretlenmişken, *Adem* (:Dinî inanışlara göre dünya üzerindeki ilk insan, Âdem Baba) *özel ad*, *Âdem Baba* (:Âdem) ise *özel ad* değildir.

2.2. Boy Adları

Türkçe Sözlük, boy adları bakımından karışık olduğu düşünülen bir manzara arz eder. Karışıklık, madde başı olarak alınan boy adlarının seçiminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca boy adlarının açıklamalarında bir düzensizlik gözlemlenmektedir. Örneğin, Oğuz boylarının tamamı sözlükte kendisine yer bulmuş ve her biri, “Oğuz Türklerinin yirmi dört boyundan biri” açıklamasıyla verilmiştir. Oğuz boyları hakkında bunun dışında bir bilgi bulunmaz. Madde başları

37 Bundan önce, *Ķārūn* adının genelleşmiş yani cins adı olarak anlamlı bir söz haline gelmiş biçimi de madde başı olarak sözlüğe alınmıştır ki, fikrimizce olması gereken de budur: “karun” a. (*ka:run*) Ar. *ķārūn* Çok zengin kimse (s. 1340).

38 Deyimler için bk. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Deyimler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1984.

39 *Düttürü Leylâ* müstakil olarak madde başıdır (s. 744).

farklı olduğu halde yapılan açıklamanın aynı olması, madde başlarının aynı şeyi gösterdiğini ifade etmek demektir ki bu durum, il ve ilçelerimizin adları için de geçerlidir.

Bunun yanı sıra, daha büyük boylar için de bir düzensizlik vardır. Örneğin, Türk Dili ve Tarihi açısından önem arz eden *Göktürk, Uygur, Çiğil, Karluk, Kıpçak (Kuman), Peçenek* gibi adlar madde başı yapılırken, *Hun(lar), Karahanlı* (ya da *Karahanlılar*) maddelerine yer verilmemiştir.⁴⁰ Aynı biçimde, *Selçuklu(lar)* sözlükte mevcutken, Anadolu coğrafyasını Oğuzlaştıran *Anadolu Selçukluları* ve beyliklerle ilgili hiçbir madde bulunmamaktadır. Ayrıca Anadolu'da çeşitli yörelerde varlıkları bilinen Türk oymak, aşiret ve cemaatlerinden yalnızca *Hayta* ve *Manavlara* yer verilmiştir. Halbuki bunlar gibi, adı ve yerleştiği yerler bilinen çok sayıda Türk oymak, aşiret ve cemaati bulunmaktadır.⁴¹ Örneğin, en bilinenlerinden *Karakeçili(ler), Sarıkeçili(ler), Varsak(lar), Bozok(lar)* vb. sözlükte yer almamaktadır.

Sözlükte, bugün çeşitli coğrafyalarda yaşayan Türk boylarının adlarının da gelişigüzel seçildiğini düşündüren madde başları ile karşılaşılmalıdır: *Gagavuz, Hakas, Halaç, Karaim (Karay), Kırgız, Kumuk* gibi adların yanında *Altay, Tuva (Tiva), Karaçay, Salar* gibi adların da yer alması beklenirdi. Ayrıca örneğin, Başkurt ve Başkurtça, Hakas ve Hakasça, Karaim ve Karaimce gibi, topluluk ve lehçelerinin adları art arda sıralanmışken, *Karakalpak*⁴² olmadığı halde *Karakalpakçadan*; *Altay*⁴³ olmadığı halde *Altaycadan*; *Tuva* olmadığı halde *Tuvacadan* bahsedilmiştir.

Türkçe Sözlük'ün Türkler dışında kalan tarihî ve çağdaş boy, kavim, topluluk vb. adlarının seçiminde de bir karışıklık vardır. Hem seçimlerde hem de açıklamalarda görülen bu karışıklık, madde başlarının belirlenmesinde herhangi bir yolun takip edildiği izlenimi uyandırmamaktadır. Örneğin, *Afgan* maddesinde “Afganistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse” (s. 33) bilgisi yer alırken, *Alman* maddesinde “1. Cermen soyundan olan halk. 2. Bu halktan olan kimse” (s. 103) açıklaması yapılmıştır. *Afgan* maddesinin açıklamasında kullanılan *Afganistan*, yani coğrafi bilgi, *Alman* maddesinde yoktur. Kaldı ki kullanıcının *Afgan* için *Afganistan* bilgisine de ihtiyacı vardır. Ancak yalnızca coğrafi alanın adının verilmesi, bunun için yeterli değildir. Buna karşılık *Alman* maddesinde coğrafi bilgi de yoktur. Bunun yerine *Cermen soyu* bilgisi verilmiştir. Bu, fikrimizce *bir şeyi kendisi ile delil gösterme işi* gibidir. Bu durum, *Grek* ve *Helen* maddelerinde de gözlemlenmektedir. *Grek* maddesinin açıklaması, “Eski Yunan, Helen” (s. 990); *Helen* maddesinin açıklaması ise, “Grek” (s. 1080) biçimindedir. Buna, *Fin* maddesinde de rastlanmaktadır. Maddenin açıklaması tek sözcükten oluşur: “Finlandiyalı” (s. 878). *Finlandiyalı* da ayrı bir madde başı olarak görülmektedir. Bu maddenin açıklaması da “Finlandiya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse” (s. 879) biçimindedir. Görünen o ki bu iki madde bir

40 Buna karşılık sözlüğün sonunda, *Türk Yazı Dilinin Kısa Tarihi* başlığı altında *Karahanlı* adı geçmektedir (s. 2672).

41 Türk oymak, aşiret ve cemaatlerinin adları ve yerleştikleri yerler ile ilgili bk. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

42 Buna karşılık sözlüğün sonunda, *Türk Dilinin Coğrafyası* başlığı altında *Karakalpak* adı geçmektedir (s. 2675).

43 Bu madde, Dağlık-Altay Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk topluluğunun konuştuğu lehçeyi açıklamamaktadır (s. 105).

döngüye girmiştir. Bu maddelerde de *Finlandiya* hakkında bir bilginin bulunması beklenirdi. Bir başka örnek olarak *Flaman* maddesi ele alınabilir. *Flaman*, sözlükte “Flandra ülkesi halkından veya bu halkın soyundan olan kimse” (s. 883) biçiminde açıklanır. Bu açıklama içinde geçen *Flandra ülkesinin*, kullanıcıyı ayrı bir bilgiyi sorgulamaya yönelttiği düşünülmektedir. Hiç olmazsa *Flandra* sözcüğünün bilgisi, *Flaman* maddesini biraz daha açabilecekken, flandra, “genellikle ince bezden yapılmış, uçurluk bölümü dar, kurdele biçiminde bayrak” (s. 883) biçiminde açıklanır.

Boy adları ile ilgili olarak ilgi çekici olduğu düşünülen maddelerden biri de *Hotanto*'dur. Açıklaması “güneybatı Afrika'da yaşayan ilkel bir boy” (s. 1113) biçiminde verilen madde, araştırıldığı kadarıyla, Batı'nın bir müddet *Hottentot* olarak adlandırdığı, Boşimanların bir kolu olan kabile ile ilgilidir. Ancak “ahlaksız ve aptal bir kişiyi aşağılamak için işletilen argo bir sözcük” olan *Hottentot* (*Hotanto*) artık bu kabilenin adı olarak kullanılmamaktadır. Kabile kendisini *Khoikhoi* (*Khoi* ya da *Khoisan*) olarak adlandırmaktadır.⁴⁴ Bu adın, Afrika'da yaşayan *Tuareg*, *Bantu*, *Swahili*, *Zulu*, *Masai* gibi yüzlerce kabilenin adlarının arasından, hem de artık kullanılmadığı halde, neye göre seçildiğine dair bir kıstas belirlenememiştir.⁴⁵

Boy adlarına dair tespit edilen başka bir husus da belli bir kavmi, milleti, topluluğu işaret eden ve +II eki ile oluşturulmuş onlarca özel adın bulunmasıdır. Ancak bunların bir kısmı, bu ek olmaksızın zaten kullanılan ve bilinen adlardır. Örneğin, *Afgan*'ın yanında *Afganlı*; *Bulgar*'ın yanında *Bulgaristanlı*; *Fin*'in yanında *Finlandiyalı*; *Lapon*'un yanında *Laponyalı*; *Rumen*'in yanında *Romanyalı*; *Slovak*'ın yanında *Slovakyalı*; *Sloven*'in yanında *Slovenyalı*; *Yugoslav*'ın yanında *Yugoslavyalı*; *Yunan*'ın yanında *Yunanlı* sözcükleri madde başı iken, Alman'ın yanında *Almanlı*; Fransız'ın yanında *Fransızlı* ya da *Fransalı*; İngiliz'in yanında *İngilizli*; İtalyan'ın yanında *İtalyanlı* ya da *İtalyalı* bulunmamaktadır.

Son olarak, boy adları ve bunlarla ilgili bilgiler, *Türkçe Sözlük*'ün ek kısmında yer alan ve “Ülke Bilgileri, Bayrakları ve Konumları” başlığı altında verilen bilgilerle örtüşmemektedir. Örneğin, *Azerbaycan* halkı için sözlükte *Azerbaycanlı*, *Azerbaycan Türkü* ve *Azeri* maddeleri bulunmasına karşılık, ekte yalnızca *Azerbaycan Türkü* ibaresi vardır. Bunun gibi, sözlükte yer alan ve “Bosna Hersek halkından veya bu halkın soyundan olan kimse” (s. 381) biçiminde açıklaması bulunan *Bosna Hersekli* maddesi ile ekte Bosna-Hersek yurttaşlarını belirten “Boşnak, Sırp, Hırvat” açıklaması uyuşmamaktadır. Bilindiği ve ekte belirtildiği kadarıyla Bosna-Hersek'te üç farklı *halk* vardır, dolayısıyla homojen bir *Bosna Hersek* halkı yoktur. Herhangi bir ülkenin yurttaşını belirten ve +II eki ile özel ad konumunda sözlükte yer alan çok sayıda boy adı bulunmaktadır. Buna karşılık, “Ülke Bilgileri, Bayrakları ve Konumları” başlıklı ekte verilen ancak sözlükte diğerleri gibi yer bulamayan boy adları da vardır ki neden yer almadıkları hususunda bir kıstas olup olmadığı belirlenememiştir. Bu özel adların bazıları şunlardır: Andoralı, Antigua ve Barbudalı, Bahamalı, Bahreynli, Barbadoslu,

44 Robert Hendrickson, *The Dictionary of Eponyms: Names That Became Words*, Stein and Day, New York, 1985, s. 149; Ayrıca bk. “Hottentot (Racial Term)”, [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hottentot_\(racial_term\)&oldid=102.893.6125](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hottentot_(racial_term)&oldid=102.893.6125) [Erişim tarihi: 29.06.2021] ve Wikipedia, “Khoekhoe”, <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Khoekhoe&oldid=103.010.0610> [Erişim tarihi: 29.06.2021].

45 Sözlükte, Afrika'da yaşayan ve adları madde başı olarak verilen diğer üç topluluk, *Arap*, *Berberi* ve *Ticani*'dir.

Belizeli, Burkina Fasolu, Butanlı, Cibutili, Çadlı, Kongolu, Doğu Timorlu, Dominikalı, Dominikli, Ekvadorlu, Ekvator Gineli, El Salvadorlu, Eritreli, Estonyalı, Fijili, Fildişi Sahilli, Gambiyalı, Grenadalı, Guyanalı, Güney Afrikalı, İzlandalı, Jamaikalı, Kiribatili, Kolombiyalı, Komor, Kosovalı, Kosta Rikalı, Kıbrıslı Türk, Laoslu, Lesotholu, Liechtensteinli, Litvanyalı, Lüksemburglu, Malavili, Maldivli, Malezyalı, Malili, Marşallı, Mauritiuslu, Mikronezyalı, Monakolu, Birman, Afrikalı⁴⁶, Palaulu, Papua Yeni Gineli, Paraguaylı, Ruandalı, Saint Kitts ve Nevisli, Solomon Adalı, Sri Lankalı, Surinamlı, Suudi Arabistanlı, Svazilandlı, Şilili, Taylandlı, Tongalı, Trinidad ve Tobagolu, Tuvalulu, Ummanlı, Vanuatulu, Yeşil Burun Adalı, Zimbabveli.

2.2.1. +IIK Eki ile Mensubiyet Bildiren Sözcükler

Bu eki taşıyan çok sayıda madde başı bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ...lı olma durumu biçiminde açıklaması bulunan ve *bir şeyin bir şeye mensubiyetini* ifade eden özel adlardır. Özellikle, bir inanç sistemine, bir akıma vb. bağlı olma durumunu bildiren sözcüklerin yanı sıra, Türkiye'nin 81 ilinin adından +II+IIK ekleriyle türetilmiş özel adlarımız bulunmaktadır: *Aydınlılık*, *Erzurumluluk*, *Giresunluluk*, *Kırklarelililik*, *Şanlıurfalılık* vb. Bunların sözlükte madde başı olup olmaması hususunda tereddütler bulunmaktadır ki bir "il" e mensubiyeti bildirmek için *il adı*+II yapısında 81 sözcük sözlüğe alınmıştır. Kullanıcının bu bilgiyi aldıktan sonra bunun kavramının adını bilmesine ihtiyaç yoktur. Yani ortalama bir kullanıcının *Erzurumlu* sözcüğünden "Erzurum ilinden olan kimse" (s. 813) bilgisini alınca, "Erzurumlu olma durumu" (s. 813) açıklaması verilen *Erzurumluluk* kavramının bilgisine ihtiyacının olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca bunların kullanım alanının olup olmadığını ve işletilme sıklığını da gözden geçirmek gerekir. Bunun yanı sıra, aynı mantıkla hareket edilip, ilçelerimizin adlarından +II+IIK ekleriyle türetilmiş sözcükler de sözlüğe dahil edilmeliydi. Ancak sözlükte *Darendelilik*, *Lüleburgazlılık*, *Merkezefendilik* gibi madde başları bulunmamaktadır.

Sözlükte çok sayıda boy adı madde başı yapılmışken bunlardan +IIK ekleriyle türetilmiş yalnızca birkaç sözcük kayda geçirilmiştir: *Boşnak'tan Boşnaklık* (s. 385); *Çingen'e'den Çingenelik* (s. 549); *Fransız'dan Fransızlık* (s. 891); *Macar'dan Macarlık* (s. 1598); *Rus'tan Rusluk* (s. 1988); *Sırp'tan Sırpılık* (s. 2101) ve *Türk'ten Türklük* (s. 2402). Bu yapıdaki sözcüklerin sözlükte yer alması, örneğin, *Bulgar'dan* türetilecek *Bulgarlık*; *Çeçen'den* türetilecek *Çeçenlik*; *Ermeni'den* türetilecek *Ermenilik*; *Gürcü'den* türetilecek *Gürcülük*; *Hint'ten* türetilecek *Hintlik*; *İngiliz'den* türetilecek *İngilizlik*; *İskoç'tan* türetilecek *İskoçluk*; *İtalyan'dan* türetilecek *İtalyanlık*; *Japon'dan* türetilecek *Japonluk*, *Moğol'dan* türetilecek *Moğolluk* vb. gibi sözcüklerin de madde başı olmasını gerektirecekti. Ancak böyle sözcükler sözlükte bulunmamaktadır.

2.3. Dil Adları

Çeşitli dil aileleri, grupları ve diller ile lehçelerin yer aldığı *Türkçe Sözlük'te* bunlarla ilgili olarak çok sayıda özel ad tespit edilmiştir. Ancak bazı dil adları ve açıklamaları, *Türkçe Sözlük'ün* ek kısmında

46 Sözlüğe göre, Orta Afrika Cumhuriyeti yurttaşı.

yer alan ve “Ülke Bilgileri, Bayrakları ve Konumları” başlığı altında verilen bilgilerle örtüşmemektedir. Ayrıca hangi dil adının neden seçildiğine dair bir ölçü de bulunmamaktadır. Şöyle ki *Birleşmiş Milletler’e üye ülkeler ve diğer ülkelere ilişkin bilgiler, Dışişleri Bakanlığının 11/10/2005 tarih ve B.06.0.PRGY.0.0-022.90-2005/421362 sayılı yazısı ile 19/10/2006 ve B.06.0.PDGY.0.0-0.0-2006/434466 sayılı yazısı, Harita Genel Komutanlığının 14/02/2011 tarih ve 0680-160982-11 Yurt İçi İş. Ş. (2) sayılı yazısı ve ilgili büyükelçiliklerden edinilen bilgiler esas alınarak düzenlendiği belirtilen “Ülke Bilgileri, Bayrakları ve Konumları”, sözlükte yer aldığı için, ülkemizce kabul edilen resmî bilgileri ihtiva etmektedir. Bununla birlikte, özellikle *yurttaş* (boy adı olarak değerlendirilmiştir) ve *dili* başlıklarında yer alan bilgilerin bazıları sözlükte madde başı olarak verilirken, bazıları verilmemiştir. Burada, belirtildiği gibi, hangi kıstasa göre seçim yapıldığı belli değildir.*

Bunun yanı sıra, bazı bilgiler de – boy adlarında olduğu gibi – farklılıklar göstermektedir. Dil adları ile ilgili olarak, kullanıcının hangi bilgiye itibar edeceği hususunda tereddüte düşebileceği açıklamaların olduğu düşünülmektedir.

Örneğin, Azerbaycan’ın resmî dili olarak ekte *Azerbaycan Türkçesi* (s. 2714) ibaresi varken, sözlükte *özel ad* olarak belirtilmeyen ve “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde ve Güney Azerbaycan’da (İranda) yaşayan Türk soylu halkın kullandığı dil, Azerice” açıklamasıyla *Azerbaycan dili* ve “1. Azerbaycan dili. 2. sf. Bu dille yazılmış olan” açıklamasıyla *Azerice* (s. 214) madde başı olarak yer almaktadır. Aynı biçimde ekte, Kazakistan’ın dili “Kazak Türkçesi” (s. 2725); Kırgızistan’ın dili “Kırgız Türkçesi” (s. 2725); Özbekistan’ın dili “Özbek Türkçesi” (s. 2732); Türkmenistan’ın dili “Türkmen Türkçesi” (s. 2738) biçimleriyle kayıtlıyken, sözlükte bunların yerine, *Kazakça* (s. 1371), *Kırgızca* (s. 1414), *Özbekçe* (s. 1865) ve *Türkmencenin* (s. 2402) bulunduğu görülmektedir.

Sözlükte “Malezya halkının kullandığı dil” açıklamasıyla verilen *Malezyaca* (s. 1615), ekler kısmında bulunmamaktadır. Bunun yerine *Malezya* ülkesinin dili olarak *Malay dili* (s. 2729) yer alır.

Hindistan’da konuşulan dil için sözlükte iki madde başı bulunmaktadır: *Hindu*, “... 1. Hindistan’ın resmî dili...” (s. 1102) açıklaması ile *Hintçe*, “1. Hint dili. 2. sf. Bu dille yazılmış olan” (s. 1102) biçiminde açıklanır. Ekte ise, Hindistan’ın resmî dili olarak *Hintçe*, *İngilizce* (s. 2722) bilgisi bulunmaktadır.

Filipin adaları tercihiyle belirtilen *Filipinler*’de konuşulan dil olarak *Filipince* yer alırken, ekte bunun için *Filipin dili*, *İngilizce* (s. 2720) bilgileri verilmiştir.

Amerikancanın “Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılan İngilizce” (s. 114) bilgisiyle yer aldığı sözlük, ekte ise Amerika Birleşik Devletleri’nin dilinin *İngilizce* (s. 2713) olduğunu belirtmektedir.

Bunların dışında, ekte yer alan ve dil adı olmak bakımından sözlükte madde başı olanlardan farklılığı bulunmayan örneğin, *Darice*, *Bengali dili*, *Svahili*, *Kecuva* ve *Aymara dilleri*, *Malay dili*, *Kinindi*, *Congha*, *Tetum dili*, *Bahasa dili*, *Tigrinya dili*, *Kunama dili*, *Afar*, *Estonca*, *Amharca*,

Filipin dili, Afrikanca⁴⁷, İrlanda dili, İzlandaca, Khmer dili, Svahili, Lao dili, Sesotha, Luksemburg dili, Madagaskar dili, Ciceva, Divehi dili, Burmaca, Nauru dili, Nepal dili, Palau dili, Samoaca, Tamil dili, Somali, Seylan dili, Svazi dili, Tay dili, Tonga dili, Tuvalu dili, Ukraynaca, Bislama, Vietnam dili, Kreol dilinin de sözlüğe alınması beklenirdi.

Ayrıca *dil adı* başlığı altında değerlendirilebilecek olan bazı madde başları ile ilgili olarak da sunlar söylenebilir:

Osmanlı Türkçesi, “1. XIII-XX. yüzyıllar arasında Anadolu’da ve Osmanlı Devleti’nin yayıldığı bütün ülkelerde kullanılmış olan, Arapça ve Farsçanın etkisi altında kalan Türk dili. 2. sf. Bu dille yazılmış olan” biçiminde açıklanmaktadır. Ancak *Osmanlı Türkçesinin* bir *dil* değil, “Hazar Denizi’nin batısındaki Türk dünyasında XIII. yüzyıldan beri kullanılan ve Oğuzcaya dayanan Türk dili” (s. 283) biçiminde sözlükte yer alan *Batı Türkçesinin* bir döneminin adı olduğu bilinmektedir. Bir dilin tarihî seyri içinde yer alan bir dönemin *dil* olarak adlandırılmasının, sözlük kullanıcılarına doğru bilgi vermeyeceği düşünülmektedir. Eğer bu dönem bir *dil* olsaydı, mevcut sözlükte madde başı olarak yer almayan *Eski Anadolu Türkçesi* (ya da *Eski Türkiye Türkçesi*)’nin de bir dil olarak tanımlanması ve sözlükte bulunması gerekecekti. Bunun yanında, *Türkiye Türkçesi* (s. 2401) maddesinde de “Batı dillerinin etkisi altında kalan Türk dili” ifadesi yer alabilirdi.

Bazı dil adları sözlükte “ölü bir dil” ifadesi ile açıklandığı halde, aynı durumda olan diğerleri için bu yapılmamıştır. Örneğin, *Asurca* için “1. Sami dilleri ailesine giren ve milattan önceki dönemlerde Ön Asya’da kullanılmış olan ölü bir dil. 2. Bu dille yazılmış olan” (s. 171) ve *Aramice* için “1. Sami dillerinin batı lehçelerini içine alan ve milattan önceki dönemlerde kullanılmış olan ölü bir dil. 2. Bu dille yazılmış olan” (s. 144) açıklamaları yapılmışken, *Hititçe* maddesinde “1. Eti dili⁴⁸. 2. Bu dille yazılmış olan” (s. 1106); *Sümerce* maddesinde “1. Sümer dili. 2. Bu dille yazılmış olan” (s. 2179); *Toharca* maddesinde “1. Orta Asya’da kullanılmış olan eski bir Hint-Avrupa dili. 2. Bu dille yazılmış olan” (s. 2360) açıklamaları yer alır. Bilindiği kadarıyla son üçü de diğerleri gibi *ölü dildir*.

Bazı dil ailelerinin, gruplarının vb. hakkında verilen bilgilerle ilgili bazı tereddütler bulunmaktadır. Örneğin, sözlükte madde başı olarak, “Ural dilleriyle Altay dillerinin oluşturduğu dil grubu” (s. 2419) açıklamasıyla yer alan *Ural-Altay*, bilindiği kadarıyla bir dil grubu veya ailesi değildir. Buna ek olarak, örneğin, *Cermen dilleri* (s.455), *İskandinav dilleri* (s. 1207), *Baltık dilleri* (s. 248) vb. *özel ad* işareti ile madde başı durumundayken, *Ural dillerinde* bu işaret bulunmamaktadır. Ayrıca, sözlükte *Hint-Avrupa* (dilleri) maddesine yer verilmişken, *Hami-Sami’ye*, *Çin-Tibet’e*, *Bantu’ya* vb. yer verilmemiştir.

47 Burada, ekte yer alan (s. 2721) ve *Güney Afrika*’nın dili olarak belirtilen *Afrikaner*’in bir dil adı değil, etnonim – boy adı – olduğunu da belirtmek gerekir. Burada Güney Afrika Cumhuriyeti’nin resmî dillerinden biri olan *Afrikanca* (*Afrikaans*) yer almalıydı. Bilgi için bk. T. Biberauer, “Afrikaans”, *Encyclopedia of Language & Linguistics*, ed. Keith Brown, Elsevier, Amsterdam 2006, s. 102-106.

48 Sözlükte *Eti dili* biçiminde bir madde de bulunmamaktadır.

2.4. Yer Adları

Türkçe Sözlük'te, çok sayıda yer adı bulunmaktadır. Bu tipteki özel adlarda da bir standardın yakalandığı söylenemez. Örneğin illerimizin adları, “Türkiye'nin ... Bölgesi'nde yer alan illerinden biri”; ilçelerimizin adları ise, “... iline bağlı ilçelerden biri” biçimindeki açıklamalarla verilmiştir. Verilen bilgi *ansiklopedik bilgi*dir yani sözü değil şeyi açıklar. Ancak bu açıklamaların, *kullanıcının bilgi boşluğunu dolduracak* derecede olmadığı söylenebilir: Marmara Bölgesi'nde bulunan tüm illerimiz için “Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerinden biri” açıklaması vardır. Aynı durum diğer coğrafi bölgelerimizde de ilgili coğrafi bölgenin adı olmak kaydıyla geçerlidir. “Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde yer alan illerinden biri”, “Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerinden biri” vb. Burada *madde başı* ve *kavram* ilişkisi bakımından şöyle bir aksaklık göze çarpmaktadır: Örneğin, madde başı olarak sözlükte yer alan *Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ* ve *Yalova*, aynı ifade ile açıklanır. Fakat aynı ifade ile açıklanan madde başları, *aynı kavramı* karşılamak durumundadır. Sözelimi, bir başka özel ad olan *Samanyolu* maddesi, “açık gecelerde gökyüzünde boydan boya görülen uzun, bol yıldızlı, ışıklı şerit” (s. 2023) açıklamasıyla verilmiş, aynı şeyi işaret eden diğer dil unsurları da belirtilmiştir: Her biri ayrı madde başı olan bu özel adların açıklamaları ise, yalnızca *Samanyolu* biçimindedir. Buna göre, *Gökyolu* (s. 959) = *Hacıaryolu* (s. 1021) = *Hacıyolu* (s. 1022) = *Kehkeşan* (s. 1379) = *Samanuğrusu* (s. 2023) = “Samanyolu” denklığı ortaya çıkar ki *bir şey* için farklı adlandırmalar, her dilde görülmektedir. Açıklamalarının aynı olması bakımından bunu *Marmara Bölgesi*'nde yer alan ve her biri ayrı madde başı olan illerimizin adları için uyguladığımızda ise, *Balıkesir* = *Bilecik* = *Bursa* = *Çanakkale* = *Edirne* = *İstanbul* = *Kırklareli* = *Kocaeli* = *Sakarya* = *Tekirdağ* = *Yalova* = “Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerinden biri” biçiminde gösterilebilecek durumla karşılaşılmaktadır. Ancak görüleceği üzere burada, yukarıdakinden daha farklı bir durum söz konusudur. Yukarıdaki tabloda, *Gökyolu* ile *Samanuğrusu*, aynı şeyi gösterdiği için birbirinin yerine kullanılabilirken, alttaki tabloda, açıklamaları bir olmasına rağmen, *Bursa* yerine *Tekirdağ* kullanılamaz. Manzara, illerimizin ve ilçelerimizin tamamının adları için aynıdır. Sözlük maddesi olarak sözlükte yer almalı ise, il ve ilçelerimizin adları için nasıl açıklamalar yapmak gerekir? Bu soruya Baskın, örnekler kullanarak farklı sözlüklerle yaptığı karşılaştırmalar sonucunda *daha kapsamlı ve doyurucu ansiklopedik bilgi* biçiminde özetlenebilecek bir cevap vermektedir.⁴⁹ Ancak bunun bir çözüm olabileceğine dair tereddütlerimiz vardır.

Türkçe Sözlük'te, Türkiye'nin illerinin adları dışında, onlara benzer nitelikte yalnızca üç ad bulunmaktadır: *Bağdat* (s. 226), *Dimyat* (s. 668) ve *Hanya* (s. 1043). Tahmin edilebileceği gibi, bunlar da deyimlerde geçtikleri için sözlükte yer bulmuştur. Ancak, *Bağdat* adı, “Bağdat'ı tamir etmek” deyimine yer verebilmek için sözlüğe alınmışken, hem “Medine fukarası gibi dizilmek” deyimine, hem de söz başında geçtiği halde *Medine*'ye yer verilmemiştir.⁵⁰ Bunun gibi, Türkiye'de

49 Sami Baskın, *Özel Yer Adlarının Yeri*, s. 362.

50 Buna karşılık sözlükte *üstü başı perişan, kötü giyimli kimse* açıklaması verilen ve *özel ad* olarak işaretlenmemiş *medine dilencisi* biçiminde bir madde başı bulunmaktadır (s. 1643).

bulunan hiçbir köy (ya da mahalle) adı sözlüğe alınmamasına rağmen, *Bulgurlu*⁵¹ [*Bu kadar süslenmeye gerek yok anlamındaki "Bulgurlu'ya gelin mi gidecek" deyiminde geçen bir söz* (s. 409)] adı deyim başında geçtiği için madde başı olmuştur.

Yer adları ile ilgili şunu da belirtmek gerekir ki adbilimin iki büyük kolundan biri olan yeradbilim, dünya üzerinde (ve dışında) bulunan yerlerin adlarını çeşitli yönleriyle ele alır ve *orun* (*yerleşim yeri*) *adları*, *su adları*, *yükselti adları* vb. gibi alt dalları bulunmaktadır. Yeradbilimin prensiplerine göre orun adının, su adının, yükselti adının vb., yer adı olmak bakımından herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin illerinin (ve ilçelerinin) adları sözlükte madde başı iken, Türkiye'deki su ya da yükselti adlarından herhangi birine rastlamak mümkün değildir. Örneğin *Fırat Nehri* ya da *Erciyes Dağı* sözlüğe alınmamıştır. Su adı olarak sözlükte yalnızca *Karadeniz* maddesi vardır. O da *deyimde kullanıldığı için* madde başı yapılmıştır: *Karadeniz*: "Çok düşünceli ve durgun görünen kimseler için kullanılan "Karadenizde gemilerin mi battı?" deyiminde geçen bir söz..." (s. 1315). Yükselti adlarından da sözlüğe yalnızca *Arafat* (s. 142) ve *Hüt Dağı* (s. 1122) alınmıştır. İlki, "hacıların Kurban Bayramı'nın arife günü toplandıkları Mekk'e'nin doğusundaki tepе" biçiminde verilen yaklaşık konum bilgisi ile ikincisi ise, "çok şişmek, kabarmak" anlamında kullanılan 'Hüt Dağı gibi şişmek' deyiminde geçen bir söz" açıklamasıyla karşımıza çıkar.

Ülke adlarından yalnızca "duymayan kalmadı" anlamındaki "Mısır'daki sağır sultan bile duydu" atasözünde⁵² geçen bir söz" (s.1677) açıklamasıyla, *Mısır* sözlüğe alınmıştır.

Keskin sınırları bulunmayan coğrafi alanların işaretleyicileri olan *Balkanlar* (s. 246), *Orta Doğu* (s. 1815), *Yakın Doğu* (s. 2507) gibi özel adlar sözlükte yer alırken, aynı statüde bir yer adı olan, örneğin *Ege Bölgesi*'ne ait bir giriş bulunmamaktadır. Ancak, diğer maddelerin açıklamalarında sıklıkla *Ege Bölgesi* adı ile karşılaşılır. Burada şu sorular akıllara gelmektedir: *Kullanıcı, İzmir maddesinde karşılaştığı "Türkiye'nin Ege Bölgesi'nde yer alan illerinden biri"* (s. 1241) *açıklamasını okurken, Ege Bölgesi'nin neresi olduğu bilgisine ihtiyaç duymamakta mıdır ya da bunu bildiği mi varsayılmaktadır?* Sözlükte diğer coğrafi bölgelerimizin adları da mevcut değildir.

Sözlükte iki *güneş* maddesi bulunmaktadır. İlki *ad* olarak işaretlenen ve "güneş ışınlarının ve ısısının etkilediği ortam" (s. 1006) biçiminde iken, diğeri ise *özel ad* olarak işaretlenerek "gök b. gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısı veren büyük gök cismi" (s. 1006) biçiminde açıklanmıştır. Bununla birlikte, "Güneş balçıkla sıvanmaz" sözü, *ad* olarak madde başında yer alan *güneş*in altında verilmiştir ki atasözünde bahsedilen *güneş*, ilgili maddede yer alan "güneş ışınlarının ve ısısının etkilediği ortam" açıklamasıyla değil, özel ad olarak madde başı yapılan *Güneş* adına bağlıdır. Bununla birlikte *Güneş* maddesinde bu deyim yer verilmemiştir. Bir standart gözetilseydi, *Güneş* maddesinde, "herkesin bildiği gerçek inkâr edilemez" anlamında kullanılan 'Güneş balçıkla sıvanmaz' deyiminde ve "olanakları bulunduğu halde hiç kimseye

51 İstanbul'da bir köy iken şimdi mahalle olmuştur. Bulgurlu Köyü ile ilgili deyim için bk. Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1963, s. 3115.

52 Sözlükte atasözü olarak değerlendirilmiştir.

iyilik etmeye yanaşmaz huyda olmak”⁵³ anlamında “Güneş olsa kimsenin üstüne doğmamak” deyimlerinde geçen bir söz” açıklamaları da karşımıza çıkacaktı.

Yer adlarıyla ilgili son olarak, resmîyette “19 Mayıs” biçimindeki Samsun’a bağlı ilçenin adının sözlükte yazı ile “Ondokuzmayıs” biçiminde verildiğini de belirtmek gerekir.⁵⁴

2.5. Sözlükteki Diğer Özel Adlar

Yukarıdakilerden başka sözlükte kabaca *mitoloji ile ilgili olan adlar, inanç sistemleri ile ilgili olan adlar, bilim dallarının adları, tarihi adlar* vb. başlıklarıyla değerlendirilebilecek özel adlar da kayıtlıdır. Bu adlarla ilgili göze çarpan hususlar ise şöyle gösterilebilir:

Açıklamasında *sanat akımı* ibaresi bulunan dokuz madde başı bulunmaktadır: Dadacılık (s. 575), dışa vurumculuk (s. 653), doğalcılık (s. 689), gerçeküstücülük (s. 931), izlenimcilik (s. 1240), kabalacılık (s. 1249), kubizm (s. 1552), romantizm (s. 1983), simgecilik (s. 2114). Bunlardan *Dadacılık, özel ad* kaydıyla büyük harfle yazılmışken, diğerlerinin *ad* olduğu bilgisi verilmiştir. Dadacılık’ın özel ad olarak işaretlenmesinin, *Dada* adından kaynaklandığı görülmektedir.⁵⁵ Bu akıma mensup olanları ifade eden *Dadacı* da sözlükte *özel ad* olarak belirtilir: “Dadacılık akımına bağlı olan, Dadaist” (s. 575). Buna karşılık aynı sözcüğün yabancı biçimi olan *Dadaist* özel ad değildir (s. 575). Yine yabancı kaynaklı olan ve “kabala yanlısı sanat akımı” olarak açıklanan *kabalacılık* (s. 1249) ise özel ad olarak değerlendirilmemiştir.⁵⁶

Açıklamalarında “edebiyat akımı” ibaresi bulunan *parnasizm* ve onun mensuplarını bildiren *parnasyen* (s. 1892) ile *simgecilik* ve onun mensuplarını bildiren *simgeci* (s. 2114)⁵⁷ *ad* olarak belirtilmişken, *Âdemcilik* (s. 28) *özel ad* biçiminde kayıtlıdır. Onun mensuplarını bildiren *Âdemci* de büyük harfle başlamış ancak *ad* olarak işaretlenmiştir.

Yukarıdakiler ile aynı türden olan ancak açıklamasında “edebî akım” ibaresi olan *neoklasisizm* (s.1764); açıklamasında “edebî çığır” ibaresi olan *gelecekçilik* de (s. 920) *ad* statüsünde kayıtlı iken, açıklamasında “edebiyat hareketi” ibaresi olan *Nevyunanilik* (s. 1769) *özel ad* biçiminde kaydedilmiştir.

Akımlar olarak genel bir başlık altında değerlendirilebilecek grupla ilgili özel adlarda da benzeri bir durum söz konusudur. Bazıları *özel ad* olarak değerlendirilirken, aynı konumda bulunan

53 Ömer Asım Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*, s. 697.

54 Resmî biçimiyle verilseydi mecburen sözlüğün ilk madde başı olacaktı.

55 Yaygın anlatıma göre bu ad, sözlükte rastgele seçilen bir sayfada bulunan ve Fransızcada “*tahta at, oyuncak at*” anlamına gelen “*dada*” sözcüğüne bağlanır (Ian Chilvers, Harold Osborne ve Dennis Farr, *The Oxford Dictionary of Art*, Oxford University Press, Midsomer Norton 1994, s. 131).

56 *kabalanın* (küçük harfle) sözlükteki açıklaması, a. (*kaba’la*) İng. *cabala* 1. Doğüstü varlıklarla ilişki kurma sanatı. 2. *din b. Yahudilerde, yazılı olarak konulmuş olan Tanrı kanunlarının yanında, ağızdan ağıza geçen din buyruklarının, İbrani felsefesinin ve efsane yazılarının tamamı*. 3. *din b. Bu öğretinin yandaşlarının tamamı* (s. 1249) biçimindedir. Yazım kılavuzunda belirtildiğine göre, *din ve mezhep adları ile bunların mensuplarını bildiren sözler büyük harfle başlar*. Bu durumda ilgili sözcüğün özel ad olması ve büyük harfle başlaması gerekmektedir.

57 *Sembolizm ve sembolist* de aynı biçimdedir.

bazıları ise *ad* biçiminde kayıtlıdır. Örneğin, *Nazizm* ve *Nazi özel ad* iken *Nazist* değildir (s. 1756). Yeni versiyonlarını karşılayan *Neonazizm* ve *Neonazist* de *özel ad* olarak belirtilmiştir (s. 1764). Buna karşılık, *faşizm* ve *faşist* (s. 854) ile *neofaşizm* ve *neofaşist* (s. 1764) *addır*. *Makyavelizm özel ad*, *Makyavelist* ise (s. 1614) (ilk harfi büyük yazıldığı halde) *addır*. Felsefe akımı olarak açıklanan *Dekartçılık özel ad*, bu felsefeyi benimseyen olarak açıklanan *Dekartçı* ise (s. 613) *özel sıfat* (?) biçiminde; bunların muadilleri olan *Kartezyenizm özel ad*, buna karşılık *Kartezyen sıfat* (s. 1340) olarak görülmüştür. *Epikuroşçuluk* ve *Epikürcülük özel ad* sayılmış, *Epikuroşçu* ve *Epikürcü* ise (s. 804) sayılmamıştır. Bunlara benzer diğer örnekler şunlardır:

Panislamizm <i>özel ad</i>	Panislamcı <i>özel sıfat</i> (?) (s. 1880)
Pantürkizm <i>özel ad</i>	Pantürkist <i>özel ad</i> değil (s. 1881)
Troçkicilik <i>özel ad</i>	Troçkici <i>özel ad</i> değil (s. 2382)
Panturanizm <i>özel ad</i>	Panturanist <i>özel ad</i> değil (s. 1881)
Türkçülük <i>özel ad</i>	Türkçü <i>özel ad</i> değil (s. 2401)
Bolşeviklik <i>özel ad</i>	Bolşevik <i>özel ad</i> (s. 375)

Din ve mezhep adları ile bunlarla ilgili mensubiyet bildiren özel adlarda da bir standart sağlanamamıştır. Örneğin, *Budistlik*, *Budizm* ve *Budist* (s. 403) *özel ad* olarak kayıtlıdır. Buna karşılık *Mecus* ve *Mecusilik özel ad* durumunda iken, *Mecusi* (s. 1642) *özel ad* değildir. Sözlükte *Manicilik* ve *Manihaizm özel ad* olarak işaretlenmiştir. Buna karşılık *Manici özel ad* değildir (s. 1621). Bunlara benzer diğer örnekler şunlardır:

Şintoculuk, Şintoizm <i>özel ad</i>	Şintocu <i>özel ad</i> değil (s. 2226)
Taoculuk, Taoizm <i>özel ad</i>	Taocu <i>özel ad</i> değil (s. 2265)
Zerdüşçülük <i>özel ad</i>	Zerdüşçü <i>özel ad</i> değil (s. 2652)
Nasturilik <i>yok</i>	Nasturi <i>özel ad</i> (s. 1754)

Bir bakıma mensubiyet ifade eden *Doğucu* (s. 692) ve muadili olan *Şarkçı* (s. 2205) sözlükte *özel ad* olarak geçer. Buna karşılık *Batıcı* (s. 282) ve muadili olan *Garpçı* (s. 904) *özel ad* değildir. Burada *Batıcılık* (s. 282)'in *özel ad*, *Doğuculuk* (s. 692)'un ise *ad* olarak işaretlendiğini de belirtmek gerekir. Buna karşılık *Garpçılık* (s. 904) ve *Şarkçılık* (s. 2205) *özel ad* durumundadır.

Masallarda yer alan varlıkların adlarından *musikar* (s. 1713) ve *Noel Baba* (s. 1777) *özel ad* olarak tanımlanmazken, *Anka* (s. 127), *Keloğlan* (s. 1383), *Simurg* (s. 2115), *Zümrüdüanka* (s. 2666) adları *özel ad* olarak işaretlenmiştir.

3. Değerlendirme ve Öneriler

Yukarıda belirtilenler doğrultusunda şu iki soruyu değerlendirmek gerekir:

Türkçe Sözlük'te özel adlar yer almalı mıdır?

Özel adlar Türkçe Sözlük'te yer alacaksa bunlarla ilgili nasıl bilgiler verilmelidir?

Türkçe Sözlük'te yer alan özel adların durumları (madde başları ve açıklamaları), bir düzensizlik arz etmektedir. Hangi özel adın neden sözlükte madde başı olarak bulunduğu, bir diğerinin ise neden bulunmadığına dair belli bir yöntemin takip edilmediği gözlemlenmiştir. Yalnızca, *deyim ve atasözlerinin ilk sözcüğü olarak bulunması halinde özel ad madde başı olur* biçiminde ifade edilebilecek bir yöntemden bahsedilebilir.⁵⁸ Ancak bunda da deyimlerde ve atasözlerimizde geçen ve aynı durumda bulunan özel adların tamamının sözlüğe alınmadığı görülmektedir. Madde başı yapılan özel adların – bu durumda olan kişi ve yer adlarının – önceden de belirtildiği gibi, deyim ya da atasözünün anlamını tek başlarına doğrudan etkilemesi söz konusu değildir. Bilindiği kadarıyla deyim ya da atasöz, yani kalıp ifadelerde parçaların değil bütünün anlamı esastır. Bu bakımdan, bir deyim ya da atasözünün ilk sözcüğünü teşkil etmesi, özel adın madde başı yapılması için yeterli bir gerekçe sunmamaktadır. Kaldı ki bu biçimde madde başı olan özel adlar için yapılan açıklamalar, ilgili özel adı *açıklayamamaktadır*: Demokles, yalnızca “Her an gerçekleşebilecek tehlike” anlamındaki “Demokles’in kılıcı” deyiminde geçen bir söz; Abbas da “Yola çıkacak veya ölümü yaklaşan kimse” anlamlarındaki “Abbas yolcu” deyiminde geçen bir söz değildir. Bu özel adları bu biçimde *açıklamak*, bir genel sözlüğün yapısına uygun düşmemektedir. Eğer deyim ya da atasözleri sözlükte yer alacaksa, bunlar, diğerlerinde olduğu gibi, ilgili madde başlarının altında ek açıklamalar olarak verilebilir. Şayet deyim ya da atasöz, madde başı yapılacaksa, o zaman da *düştürü Leylâ*'da (s. 744) olduğu gibi hepsinin madde başı olması sağlanabilir. Ancak *düştürü Leylâ* madde başı yapılmışken *deli Raziye*'nin madde başı yapılmaması, seçimlerde iyi bir planlama olmadığına işaret etmektedir. Bunun yerine hiçbir deyim ya da atasözünün madde başı olarak alınmaması, gerekiyorsa, içinde özel ad geçen bu tür kalıp ifadelerde bulunan diğer sözcüklere ait maddelerin altında verilmesi yolu izlenebilirdi. Nitekim sözlükte bu uygulanmış ancak belirtilen deyimlerde geçen özel adlar bunun dışında bırakılmıştır.

Deyim ve atasözlerinde geçmediği halde sözlükte madde başı olan özel adların seçiminde oldukça fazla sorunun olduğu göze çarpmaktadır. Yukarıda *boy adları, dil adları, yer adları* gibi başlıklarda örnekleri verilmeye çalışılan bu sorun, başta, özel adların seçimiyle ilgilidir. Boy adlarından başlanacak olursa, bunların seçiminin *keyfi* olduğunu söylemek mümkündür. Boy, kavim, oymak, aşiret, cemaat vb. adlarından, özellikle Türklere ait olanlarından, bazılarının sözlüğe alınması, bazılarının ise alınmaması, *bunların arasında bir önem sırası var mıdır?* sorusunu hatıra getirmiştir. Ancak tespit edilenler içinde böyle bir durumun olmadığı görülmektedir. Bu türden özel adlar sözlükte madde başı olarak yer alacaksa, boy, kavim, oymak, aşiret, cemaat vb. adı olarak bilinen bütün özel adlar sözlüğe alınmalıydı.

Bu grupla ilgili olarak değerlendirilebilecek diğer bir husus, *+II* eki ile boy adlarından türetilmiş ve madde başı yapılmış sözcüklerdir. Bu yapıda oluşturulan sözcüklerin bir bölümü, açıklamalarına göre, bir “il”e mensubiyet bildirmektedir. Ancak ilçe adları sözlüğe alındıkları halde “ilçe”ye mensubiyet bildiren sözcükler madde başı olarak değerlendirilmemiştir. Bu tasarrufun *sözlüğün hacmini gereksiz yere artırmamak* amacıyla yapıldığı düşüncesi hatıra gelse

58 *Türkçe Sözlük*, s. XXIV. Tabii bu, yalnızca atasözleri ve deyimlerde geçen özel adlar için geçerlidir.

de “il”e mensup olma bilgisi ile “ilçe”ye mensup olma bilgisinin aynı şey olduğu malumdur. Dolayısıyla *Ankaralı* maddesi varsa, *Koçarlı* maddesinin de bulunması doğal beklentidir.

+II+III ekleriyle oluşturulan maddelerin ise, özel ad olup olmadığı hususunda tereddütlerimiz vardır. “...olma durumu” biçiminde açıklanan bu türden maddeler, ilgili “şey”e mensubiyetin kavram halinde belirtilmesinden ibarettir. Ancak sözlükte yer alan maddeler içinde sözgelimi, *Ankaralılık* varken *Koçarlılık*'ın olmaması ya da *Etiyopyalı* varken *Etiyopyalılık*'ın olmaması, bu yapıdaki sözcüklerin hangi kıstasa göre sözlüğe alındığının sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Bunlar “adı geçen yer”e mensubiyet bildirdikleri için özel ad biçiminde işaretlenmiş olsalar da mensubiyetin “özel ad olarak kullanılan sözcüğe” değil, özel ad ile işaret edilen “yer”e olduğunu belirtmek gerekir.

Dil ve yer adlarında da durum farklı değildir. Sözlüğe alınan madde başları ile sözlüğe alınmayanlar arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Bu yüzden sözlükte bu türden sözcüklerin *rastgele* seçilmiş olduğu düşünülmektedir. Böyle olmasaydı, “İngilizce”, “Fransızca”, “Letçe, Letonca”nın yanında “Estonca”, “Ukraynaca”; “Anadolu”nun yanında “Trakya”, “Rumeli”, “Doğu Anadolu Bölgesi” gibi maddeleri sözlükte görmek mümkün olacaktı.

Madde başları ile ilgili bir diğer husus da aynı kategoride oldukları halde bazı adların *özel ad*, bazılarının ise yalnızca *ad* olarak işaretlenmesidir. Buna dair örneklere özellikle *akım*, *bilim*, *din* ve *mezhep adları* içinde rastlanmaktadır. Bunların tamamının “matbu hata”dan kaynaklandığı düşünülmemektedir.

Sözlükte yer alan eponimleri⁵⁹ de ayrıca değerlendirmek gerekir. Örneklerinden bazıları sözlükte kendisine *özel ad* olarak bazıları ise *ad* olarak yer bulmuştur: *Rihter Ölçeği*, *Mohs ölçeği*, *Kiril* özel ad, buna karşılık *Aşil tendonu* (*Aşil kirişi*), aynı yapıda olduğu halde cins adı olarak kabul edilmiştir. Benzeri durum, *Behçet hastalığı*, *Ebucehil karpuzu* gibi madde başlarında da görülmektedir. Bununla birlikte, eponim olan bazı maddelerde “... özel adından” biçiminde bir bilgi verilmiştir. Ancak bu, bütün eponimler için yapılmamıştır: *Molotofkokteyli* sözcüğündeki *molotof* da bir kişinin adıdır fakat hem küçük harfle başlatılmış, hem sonraki ile birleştirilmiştir. Diğerleri gibi, “... özel adından” biçiminde bir bilgi de yoktur.⁶⁰ Yazım kılavuzunda her ne kadar bu gibi adların nasıl yazılacağı ile ilgili doyurucu bir bilgi bulunmasa da tamlamada bulunan kişi adının büyük harfle, diğer sözcüğün ise küçük harfle yazılması temayülü vardır. Ancak bunlar da aslında yazım kılavuzunda, *amper*, *jul* örnekleriyle verilen *özel ad* “kendi anlamı” dışında *yeni bir*

59 *Eponym* (eponim) = *appellative* (apelyativ/apelyatif). Gerçek ya da mitolojik bir kişi adından devşirilmiş cins adı: *boycot* (*Boycott*), *amper* (*Ampère*), *sandviç* (*Sandwich*) gibi (Eponimler için bk. Robert Hendrickson, *The Dictionary of Eponyms: Names That Became Words*, Newyork 1985; Martin H. Manser, *Dictionary of Eponyms*, Sphere Books Limited, London 1991; Cyril Leslie Beeching, *A Dictionary of Eponyms*, 3rd ed., Oxford University Press, Suffolk 1989). Bu olay, apelyatifleşme/apelyativleşme (*appellativization*) olarak da bilinmektedir. Bunun için bk. Robert Lawrence Trask, *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*, Fitzroy Dearborn Publishers, Edinburgh 2000, s. 24.

60 Vyacheslav Mihayloviç Molotov (Vyacheslav Mikhailovich Molotov)'un adından (Martin H. Manser, *Dictionary of Eponyms*, s. 196).

“anlam” *kazanmışsa büyük harfle başlamaz* uyarısına muhatap olan adlardır. Dolayısıyla kimsenin, varsa, *Ebucehil karpuzu* adında *Ebucehil*’i kendi “anlam”ı ile kullandığını düşünmemekteyiz.

İkinci soru ise, bir bakıma *anlam* hususu ile ilgilidir. Bir dili konuşanların bilgilerinin toplamına karşılık gelen sözlüklerde madde başı olarak belirtilen sözlük birimleri, *anlam*ları ile mevcuttur. Sözlük birimleri, temel anlamların yanı sıra çeşitli sebeplerle kazandıkları diğer anlamları da temsil eder. Bu bakımdan, kullanıcının sözlükte neyi arayacağı ve neyle karşılaşacağı, aradığı bilgiyi bulup bulamayacağı ve bundan memnun olup olmayacağı da *anlam* merkezli düşünüldüğünde büyük önem arz eder. O halde, sözlük hazırlarken, *bir sözcüğün anlamı nedir?* sorusunun cevabını, kullanıcıyı tatmin edici bir biçimde verme planının da yapılması gerekir.

Burada *anlamın*, *madde başının* yani *sözlük biriminin karşısında verilen açıklamaya* yaklaşık olarak karşılık geldiğini de belirtmek gerekir ki açıklamada yer alan bilgi, madde başının sözlük maddesi mi yoksa ansiklopedi maddesi mi olduğunu tayin etmeye de yarar. Sözlük birimlerinin anlamları vardır. Buna göre, karşılarında bulunan açıklamalar, onların anlamlarını belirtir. Buna karşılık özel adların anlamları bulunmamaktadır.⁶¹ Sözlüğe alınan ve ikisi cins adı (sözlük birimi), biri de özel ad olmak üzere verilen şu üç örnekte, açıklamaların ikisinin *söz* ya da *dil* ile, sonuncunun ise *şey* ile ilgili olduğu görülecektir:

başmak, – ğı “a. esk. Ayakkabı” (s. 277).

başmakçı “a. 1. Ayakkabıcı. 2. Camilerde, giriş bölümünde, çıkarılan ayakkabılara bekçilik eden kimse” (s. 277).

Başmakçı “öz. a. (başma’kçı) Afyonkarahisar iline bağlı ilçelerden biri” (s. 277).

Örneklerin ilk ikisinde, sözün açıklaması, onun anlamını verirken, üçüncüsünde bu anlam ile ilgili hiçbir belirti bulunmamaktadır. “başmak” ile “başmakçı” arasındaki ilişki, dil düzeyinde gerçekleşirken, “Başmakçı”da bu ortadan kalkmış, sözcük, anlam boşalmasına uğrayarak “Afyonkarahisar iline bağlı ilçelerden biri”ni gösteren bir işaret durumuna gelmiştir. Sözlüksel bilgi ile ansiklopedik bilgi arasındaki ayrım aşağı yukarı böyledir. Ancak sözlüksel bilgi ile ansiklopedik bilgiyi birbirlerinden ayırmanın çok zor olduğunu, temelde sözlüksel bilginin ansiklopedik bilginin bir parçası olduğunu, hatta *sözlüklerin ansiklopedi olduğunu* ifade edenler de vardır.⁶² Allen de aynı doğrultuda görüş bildirerek sözcüklerin etimolojik ve biçimle ilgili bilgisinin aslında ansiklopedik bilgi olduğunu belirtir.⁶³

Aslında kimse ansiklopedik bilginin sözlüklerde kesinlikle yer almaması gerektiğini savunmamaktadır. Aksine, sözlüklerde önemli miktarda ansiklopedik bilgi içeren madde başları mevcuttur.⁶⁴ Ancak bilhassa özel adlarda bunun bir sorun olarak ortaya çıktığı görülüyor. Özel ad sözlüğe alınacaksa, verilecek bilgi miktarı ne olacaktır? Bir özel ad hangi bilgi verilerek sözlükte

61 En azından sözlüksel anlamı.

62 John Haiman, “Dictionaries and Encyclopedias”, *Lingua*, L/4, (1980), s. 331.

63 K. Allan, “Dictionaries and Encyclopedias: Relationship”, *Encyclopedia of Language & Linguistics*, ed. Keith Brown, Elsevier, Amsterdam 2006, s. 576.

64 En kolay görülebilen örnekleri olarak elementlerin simgeleri ve açıklamaları gösterilebilir.

madde başı olacaktır? Bozkurt, konuyla ilgili olarak *sözlüklerdeki özel ad sınırına* dair geliştirdiği işlem akışıyla hangi özel adın hangi şartlarda sözlüğe girebileceğini bir şema halinde sunar.⁶⁵ Burada verilenlerden anlaşıldığına göre, *bilinen, kullanım sıklığı yüksek oranda olan ve yeteri kadar yayılmayı sağlamış özel adların* sözlüğe alınması gerektiği doğrultusunda bir sonuç elde edilmektedir. Ancak normal şartlarda bir sözlük kullanıcısının sözlüğe bilgisini artırmak için baktığı hesap edilirse, “yaygın olan özel adlar” yerine “hakkında bilgi almak istediği özel adlar”a bakması, doğal bir çıkarım olacaktır. Buna göre, sözlükte *çok bilinenlerin* değil, *az bilinenlerin* yer alması gerekir. Dolayısıyla sözlükte *Baki, Fuzuli* maddelerinin yerine *Cezeri'nin, Cahit Arf'ın* olması, kullanıcıya daha çok bilgi sağlayacaktır. Bununla birlikte, Bozkurt'un şemasında sözlüğe alınacak özel adlarla ilgili verilecek *bilgi miktarına* değinilmemiştir. Her ne biçimde olursa olsun, özel adın sözlüğe girmesi durumunda verilecek olan bilgi ansiklopedik bilgi olacağı için, bunun miktarı da büyük önem arz etmektedir. İstanbul örneği ile gözden geçirilecek olursa, sözlükteki açıklamasında bulunan “Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan illerinden biri” ifadesinin bu şehrimiz hakkında yeterli bir *bilgi* verdiğini söylemek zor olacaktır. Bu bilginin yeterli olduğu düşünülüyorsa, sözgelimi “Kocaeli'nin batısında bulunan bir il” ya da “Kuzeyden Karadeniz'e, güneyden ise Marmara Denizi'ne kıyısı olan bir il” açıklamaları da İstanbul için aşağı yukarı aynı miktarda bilgiyi verebilirdi. Ancak bir sözlük kullanıcısı için, şayet İstanbul'a dair bilgi almak niyetiyle sözlüğe bakıyorsa, bunların hiçbirinin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Kaldı ki İstanbul, başlı başına hakkında ansiklopedi yazılan bir ilimizdir.⁶⁶

Özel ad olarak madde başı olacak kadar önemi haiz kişi adları için de önceden belirtildiği gibi, hangi bilginin verileceği hususunda sorunlar bulunmaktadır. *Nasrettin Hoca*, bir deyimim ilk sözcüğü olması dolayısıyla mı madde başı olmalıdır? Bunun için sözlüğe bakacak olan kullanıcı, “... deyiminde geçen bir söz” açıklamasıyla ne kadar tatmin olacaktır? Eğer *Nasrettin Hoca* için sözlüğe bakılacaksa, bu adı taşıyan kişinin neden sözlüğe alınacak kadar önemli olduğunu öğrenmesi gerekmekte midir? Ancak burada da verilecek ansiklopedik bilgi, bir sözlüğün hacmini zorlayacak büyüklükte olamayacağı için, kullanıcı aradığını yine bulamayacaktır. Böyle bir madde başı için, “... deyiminde geçen bir söz” açıklaması yerine hangi bilgi verilmelidir? Onunla ilgili olarak – il adlarındaki gibi – yalnızca “Hortu Köyü'nde doğmuş bir tarihi şahsiyet” olduğu bilgisinin verilmesi ya da onun “Anadolu Türklüğü'nün önemli bir kişiliği” olduğunu belirtmek yeterli olacak mıdır?⁶⁷

Sonuç

Açıklanmaya çalışıldığı üzere, genel sözlüklerde yer alması beklenen/istenen özel adlarla ilgili sorun yalnızca onların sözlüklere dahil edilmesi değil, edildiği takdirde verilecek bilgi miktarıyla da alakalıdır. Bunun, hangi sözlük olursa olsun, bir standardının oluşturulmasının

65 Ferdi Bozkurt, *Genel Sözcükler*, s. 216 ve devamı.

66 Örneğin bk. Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*; Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, ed. Nuri Akbayar vd., Ana Basım A.Ş., İstanbul 1993-1995.

67 *Nasrettin/Nasreddin Hoca* ile ilgili olarak wikipedia.org'da bulunan bilgi miktarı için bk. Wikipedia, “*Nasreddin Hoca*”, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Nasreddin_Hoca&oldid=25814668 [Erişim tarihi: 18.07.2021].

oldukça zor olduğu düşünülmektedir. Çünkü başta, sözlüğe hangi özel ad alınırsa alınsın, dahil edilmeyen, unutulmuş veyahut değerlendirilmeye alınmayan başka özel adlar mutlaka olacaktır. Ayrıca, belirtildiği gibi, kimin için hangi bilginin önem arz edeceğini tespit etmek mümkün olmayacağından, sözlük maddesi yapıldığı takdirde özel adla ilgili bilginin miktarı sorunu, çözüme kavuşturulamayacaktır.

Böyle sorunlarla karşılaşılması ihtimali yüksek ise, meselenin çözümünün başka yolu/yolları var mıdır? Fikrimizce bunun çözümü, *özel ad* olarak nitelendirilen unsurların genel sözlükten uzak tutulmasıdır. Dolayısıyla sözlükte bulunmayan özel adlar, sözlük için sorun teşkil etmeyecektir. Böylece örneğin, “Sözlükte Salar, Tuva yokken neden Hotanto var?” sorusu sorulamayacaktır.

Buna karşılık, *dil unsurları içinde değerlendirilen ve iletişimde son derece gerekli olan özel adlar için başvurulması gereken kaynağın ne olduğu* sorusuna verilebilecek cevabın yüzyıllar önceden verildiği malumdur: Özel adlar için ansiklopediler vardır ve ansiklopedi, *şeyleri karşılayan sözcükler ve şeyler için olduğu gibi, özel adlar ve özel adların işaret ettikleri için de son derece yetkin başvuru kaynaklarıdır.*

Netice olarak, tespit edilmeye ve gösterilmeye çalışılan hususlar çerçevesinde, *Türkçe Sözlük’e* özel ad alınmasından kaynaklanan önemli kusurların olduğunu düşünülmektedir. Bunların başında özel ad seçimi gelmektedir. Diğer kusur ise, özel adlarla ilgili verilen bilgidir. Özel adların – hangi kıstaslar gözetilirse gözetilsin – sözlüğe alınması, belirtilmeye çalışılanları gidermeye yeterli olmayacaktır.

Sözlük, bir dilin prestij kitabıdır. Elbette hazırlanışında daha önce edinilmiş tecrübelerden ya da başka dillere ait olan muadillerinin yöntemlerinden yararlanmak onun daha tekmil hale gelmesine yardım edecektir. Ancak bazılarında var olması, *Türkçe Sözlük’e* özel adları ilave etmemiz gerektiği anlamına gelmemelidir. Sorun, *Türkçe Sözlük’ün* yanında Türk Dili ve Türk Kültürü ile ya da doğrudan özel adlarla ilgili bir ansiklopedi hazırlamakla çözümlenebilir ki bunun matbu olarak gerçekleştirilmesi gerekmemektedir. *Türkçe Sözlük’ün* de müstakbel baskısının matbu olmayacağını öngörmekte olduğumuzu belirterek, *Türkçe Sözlük’ün* ağ sayfasını kullanan özel adlarla ilgili bir veri tabanının, *Türkçe Sözlük’teki* özel adlarla ilgili sorunu ortadan kaldırdığını düşünmekteyiz. Buna göre, *dille* ilgili maddeler sözlük veri tabanından, *şeyle* ilgili maddeler de ansiklopedi veri tabanından çağrılarak mesele halledilebilir. Sözcük arama sonucunda bu ikisinin ayrı kaynaklara bağlı olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla yapılacak şey, şu anda mevcut olan uygulamadan yani sözcük arama kutusunun yanında bulunan *sözlük seç* menüsüne bir ekten ibaret olacaktır.

Böylece, sözlükte *İstanbul’u* arayan bir kullanıcının karşısına bir sözlük maddesi olarak “Türkiye’nin Marmara Bölgesi’nde yer alan illerinden biri” bilgisi yerine, bir ansiklopedi maddesi olarak tatminkar bilgiler çıkarılabilir. Sayfa sınırı ya da maliyeti olmayacağından, değişen ya da gelişen bilgilerin ilave edilmesi her zaman mümkün olacaktır. Yapılacak olan şeyin *basit* olduğu iddia edilmemektedir. Ancak yapıldığı takdirde, prestij kitabımız olan *Türkçe Sözlük,*

kullanıcısının ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelebilecektir. Neticede kullanıcı, bilgi ihtiyacını, resmi kurumumuzun sayfasından sağladığı resmi bilgi ile karşılamış olacaktır. Belirtildiği gibi, sayfa sınırı olmayacağı için, verinin miktarı sorun olmaktan çıkacaktır. Bir örnek vermek gerekirse, *britannica.com*'da *London* maddesi için 52 pdf sayfasını dolduracak bilgi mevcuttur.⁶⁸ Her özel ad için bu kadar bilgi gerekmesi bile, en azından Baskın'ın önerdiği biçim, bir il için yeterli bilgiyi sağlayabilecektir.⁶⁹ Tabii, bunu yalnızca il adları için değil, dil adları, boy adları, kurum adları vb. gibi bütün – değerlendirilmesi gereken – özel adlar için düşünmek gerekir. Maddelerini alanında uzman kişilerin hazırlayacağı Türk Dili ve Kültürü'ne ya da doğrudan özel adlara dair bir ansiklopedik veri tabanı, ağ sayfasında sözlük veri tabanı ile birleştirildiğinde aynı sorgu alanı kullanılarak, zaten birbirine yaklaşmış olan sözlüksel bilgi ile ansiklopedik bilgiyi bir arada sunabilir. Böylelikle, “*Özel adlar sözlükte yer almalı mıdır?*” sorusu ile başlayan sorunlar ortadan kaldırılabılır.

68 Encyclopedia Britannica, “London|History, Maps, Points of Interest,&Facts”, <https://www.britannica.com/place/London> [Erişim tarihi: 19.07.2021].

69 Sami Baskın, *Özel Yer Adlarının Yeri*, s. 362-364.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk, "Sözlüğün Tarihi", *Türk Dili*, XCVIII/699, (2010), s. 268-279.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim 3*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Allan, K, "Dictionaries and Encyclopedias: Relationship", *Encyclopedia of Language & Linguistics*, ed. Keith Brown, Elsevier, Amsterdam 2006, s. 573-577.
- Atkins, B. T. Sue – Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford University Press, Newyork 2008.
- Baskın, Sami, "Genel Sözlüklerin Bütüncül ve Parçacıl Yapılarında Özel Yer Adlarının Yeri: Türkçe Sözlük'te İl ve İlçe Adları", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, (2017), s. 345-366.
- Beeching, Cyril Leslie, *A Dictionary of Eponyms*, Oxford University Press, Suffolk 1989.
- Biberauer, T., "Afrikaans", *Encyclopedia of Language & Linguistics*, ed. Keith Brown, Elsevier, Amsterdam 2006, s. 102-106.
- Bozkurt, Ferdi, *Genel Sözcükler İçin Sözlük Birim Seçimi Ölçütleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2016.
- Chilvers, Ian, Harold Osborne ve Dennis Farr, *The Oxford Dictionary of Art*, Oxford University Press, Midsomer/Norton 1994.
- Dash, Niladri Sekhar, "The Art of Lexicography", *Encyclopedia of Life Support Systems*, ed. Vesna Muhvic-Dimanovski – Lelija Sočanac, Oxford, (2007), s. 224-255.
- Davidson, Thomas, *The Grammar Of Dionysios Thrax*, St. Louis 1874.
- Dionysios Thraks, *Gramer Sanatı*, çev. Eyüp Çoraklı, Kabalı Yayinevi, İstanbul 2006.
- Gardiner, Alan, *The Theory Of Proper Names*, Oxford University Press, Newyork – Toronto 1957.
- Günay, V. Doğan, *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual, İstanbul 2007.
- Haiman, John, "Dictionaries and Encyclopedias", *Lingua*, L/4 (1980), s. 329-357.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Hendrickson, Robert, *The Dictionary of Eponyms: Names That Became Words*, Stein and Day, New York 1985.
- Higgins, Worth J., "'Proper Names Exclusive of Biography and Geography': Maintaining a Lexicographic Tradition", *American Speech*, LXXII /4, (1997), s. 381-394.
- Klosa, Annette, "Illustrations In Dictionaries; Encyclopaedic and Cultural Information In Dictionaries", *The Oxford Handbook of Lexicography*, ed. Philip Durkin, Oxford University Press, Croydon 2016, s. 524.
- Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1958-1971.
- Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, ed. Nuri Akbayar, Ekrem Işın, Necdet Sakaoğlu, Oya Baydar, M. Baha Tanman, M. Sabri Koz, Bülent Aksoy ve Afife Batur, Ana Basım A.Ş., İstanbul 1993-1995.
- Landau, Sidney I., *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Scribner, New York 1984.
- Langendonck, Willy van, *Theory and Typology of Proper Names*, Mouton de Gruyter, Berlin 2007.
- Manser, Martin H., *Dictionary of Eponyms*, Sphere Books Limited, London 1991.
- Marconi, Diego, "Dictionaries and Proper Names", *History of Philosophy Quarterly*, VII/1, (1990), s. 77-92.
- Mates, Benson, *Stoic Logic*, University of California Press, Los Angeles 1961.

- Mufwene, Salikoko S., "Dictionaries and Proper Names", *International Journal of Lexicography*, I/3, (1988), s. 268-283.
- Perek, Faruk Zeki, *Eski Çağda Dilbilgisi Araştırmaları (Gramerin Doğuşu)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1961.
- Rey-Debove, Josette, *Étude Linguistique Et Sémiotique Des Dictionnaires Français Contemporains*, Mouton, Lahey 1971.
- Sandbach, F. H., *The Stoics*, Bristol Classical Press, Indianapolis 1989.
- Svensén, Bo, *Practical Lexicography*, Oxford University Press, Newyork 1993.
- Swanepoel, Piet, "Dictionary Typologies: A Pragmatic Approach", *Practical Guide to Lexicography*, ed. Piet van Sterkenburg, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2003, s. 44-69.
- Trask, Robert Lawrence, *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*, Fitzroy Dearborn Publishers, Edinburgh 2000.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 11. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Urdang, Laurence, "The Uncommon Use of Proper Names", *International Journal of Lexicography*, IX/1, (1996), s. 30-34.
- Zabeeh, Farhang, *What Is In A Name?*, Martinus Nijhoff, Lahey 1968.
- Zgusta, Ladislav, *Manual of Lexicography*, Mouton, Lahey – Paris 1971.

Elektronik Kaynaklar

- Encyclopedia Britannica, "London[History, Maps, Points of Interest, & Facts]", <https://www.britannica.com/place/London> [Erişim tarihi: 19.07.2021].
- Oxford English Dictionary, "Place names in the Oxford English Dictionary | Oxford English Dictionary", <https://public.oed.com/blog/place-names-in-the-oxford-english-dictionary/> [Erişim tarihi: 11.06.2021].
- Wikipedia, "Hottentot (racial term)", [https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hottentot_\(racial_term\)&oldid=102.893.6125](https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hottentot_(racial_term)&oldid=102.893.6125) [Erişim tarihi: 29.06 2021].
- Wikipedia, "Khoekhoe", <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Khoekhoe&oldid=103.010.0610> [Erişim tarihi: 29.06 2021].
- Wikipedia, "Nasreddin Hoca", https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Nasreddin_Hoca&oldid=25814668 [Erişim tarihi: 18.07.2021].